

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA
MEĐUNARODNI ODNOŠI I DIPLOMATIJA

KULTURNA DIPLOMATIJA BOSNE I HERCEGOVINE I TURSKE

Završni rad / Master

KANDIDAT:

Ilvana Isaković

Br. Indexa: 874/II-pir

MENTOR:

Prof.dr. Sarina Bakić

Sarajevo, oktobar 2023.

KULTURNI DIPLOMATIJA BOSNE I HERCEGOVINE I TURSKA

2023.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA
MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMATIJA

KULTURNA DIPLOMATIJA BOSNE I HERCEGOVINE I TURSKIE

Završni rad / Master

KANDIDAT:

Ilvana Isaković

Br. Indexa: 874/II-pir

MENTOR:

Prof.dr. Sarina Bakić

Sarajevo, oktobar, 2023.

Sadržaj

1	UVOD	3
2	TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	4
2.1	Problem istraživanja	4
2.2	Predmet istraživanja	4
2.3	Kategorijalno-pojmovni sistem	5
2.4	Teorijska osnova istraživanja	6
3	Ciljevi istraživanja.....	6
3.1	Naučni (znanstveni) ciljevi istraživanja	6
3.2	Društveni (pragmatični) ciljevi istraživanja	6
4	Sistem hipoteza	7
4.1	Generalna hipoteza	7
4.2	Razrađujuće hipoteze.....	7
4.3	Sistem varijabli	7
5	Način istraživanja.....	8
6	KULTURA.....	9
6.1	Pojam kulture.....	9
6.2	Kategorije kulture	14
6.3	Kulturni identitet.....	19
6.4	Kulturni identiteti društvene činjenice	23
7	DIPLOMATIJA	26
7.1	Definisanje diplomatiјe.....	26
7.2	Historija diplomatiјe	30
7.3	Međunarodni kulturni odnosi	33

7.4	Kulturna diplomacija.....	36
7.5	Akteri kulturne diplomatiјe	41
7.6	Zadaci kulturnog atašea	42
8	KULTURNI ODNOSI BOSNE I HERCEGOVINE I TURSKE.....	43
8.1	Bosna i Hercegovina.....	43
8.2	Turska	44
8.3	Kulturni odnosi Bosne i Hercegovine i Turske	46
9	ANALIZA ANKETE	50
10	ZAKLJUČAK	60
11	LITERATURA.....	62

POPIS TABELA I SLIKA

Tabela 1 Klasifikacija kategorija kulture	15
Slika 1 Bosna i Hercegovina	43
Slika 2. Turska.....	44

1 UVOD

Filolozi na južnoslavenskim prostorima tvrde da postoje nacionalno različite kulture i da se zbog toga ne može raditi o istom standardnom jeziku mada je to neispravno jer kulturne granice se ne podudaraju ni s jezičkim ni s nacionalnima ni s državnima. Radikalne jezičke razlike ne moraju ujedno biti kulturne ili druge razlike što pokazuje npr. poređenje Beča i Budimpešte: iako su njihovi većinski jezici (njemački odnosno mađarski) međusobno potpuno nerazumljivi, imaju Budimpešta i Beč i njihovi stanovnici mnogo više zajedničkoga nego npr. Beč i München ili Beč i Stuttgart. Već prije pola vijeka je utvrđeno da postoje kulture koje obuhvataju više nacija, a postoje i nacije koje u sebi obuhvataju više različitih kultura. Kod bilo kojeg pokušaja klasifikovanja ljudi u nekakve nacionalne kulture odlučujući problem je u tome što se takvo jednoznačno uvrštavanje ljudi u određene kulture uopće ne može dosljedno provesti.

Tradicija i običaji koji čine kulturu ne podudaraju se s nacionalnim granicama jer pokazuju često velike razlike unutar pojedinačnih lokalnih područja, a s druge strane pokazuju tendenciju da se u naše doba u čitavom svijetu ili barem u njegovim velikim područjima izjednače. Kao i tradicija i običaji, tako i drugo što se navodi pod kulturom ne podudara se s nacionalnim granicama: nauka, umjetnost, religija, tehnička dostignuća, moralne vrijednosti, ponašanje—ništa od toga nije po svojim svojstvima nacionalno specifično. Ljude nije moguće razvrstati u nacije po ponašanju, moralnim vrijednostima, niti po znanosti, tehničkim dostignućima, umjetnosti ili religiji.

Istraživačima nacije je poznato da se savremene nacije sastoje od različitih kulturnih sfera, koje imaju manje zajedničkog međusobno, nego s odgovarajućim kulturnim sferama drugih nacija. Kulturni krugovi se ne drže nacionalnih granica, nego ih često bitno prekoračuju: npr. narodni običaji, način života i istorija regije Bosne i regije Hercegovine su sličniji nego kad se uporede Bosna i zapadna Hercegovina. Neopravданo je dovoditi jezik u vezu s nekakvom vlastitom kulturom, zajedničkom svim članovima nacije i samo njima, zato što vlastita kultura i tradicija nisu se mogli, ako su se pritom jezični kriteriji uzeli za polaznu tačku, definisati kao unutar sebe jedinstvena kultura i tradicija.

Pošto Bosna, koja je dugo vremena, vjekovima bila pod vlašću Turske, s većinskim stanovništvom koje je islamske vjere, zanimalo me koliko je ostalo povezanosti između dva naroda, te kako diplomatija obje države radi u cilju poboljašnja kulturnih odnosa između njih.

2 TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2.1 Problem istraživanja

Kultura može imati važnu ulogu u vanjskoj politici svake države, pa tako i Bosne i Hercegovine. Kulturna saradnja suprotstavlja se stereotipima i predrasudama njegujući dijalog, otvorenost, dostojanstvo i međusobno poštovanje. Među kulturni dijalog može pomoći spriječiti sukobe i poticati pomirenje unutar i između zemalja. Kultura može pomoći odgovoriti na globalne izazove poput integracije izbjeglica, borbe protiv nasilne radikalizacije i zaštite svjetske kulturne baštine, može biti alat koji će donijeti važne društvene i ekonomski dobrobiti. Kultura sve više i više postaje vektor za privredni rast, ne samo u njezinim tradicionalnim oblicima, već posebno kroz kulturne i kreativne industrije, malih i srednjih preduzeća i turizam. Povezivanja kulture s drugim područjima su sve značajnija, te bi javni i privatni sektor, kao i civilno društvo trebali biti sve više i više međusobno uključeni. Stoga, problemsko pitanje koje se postavlja za ovaj magistarski rad glasi: Da li su međunarodni kulturni odnosi Bosne i Hercegovine i Turske na zadovoljavajućoj razini?

2.2 Predmet istraživanja

U Bosni i Hercegovini oblast kulture je decentralizirano uređena. Ministarstvo civilnih poslova BiH nadležno je za utvrđivanje osnovnih principa koordinacije, usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i definisanje strategije na međunarodnom planu u oblasti kulture. Na nivou entiteta postoje ministarstva nadležna za pitanja kulture i to u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete i kulture a u Federaciji BiH Ministarstvo kulture i sporta. U Federacije BiH nadležnosti u oblasti kulture dalje su na nivou kantonalnih ministarstava. Brčko Distrikt BiH ima odjel nadležan za pitanja u oblasti kulture.

Sektor kulture u Bosni i Hercegovini, u odnosu na druge sektore, u proteklom periodu bio je znatno marginalizovan. Tek je u junu 2006. godine, na inicijativu Komisije Vijeća ministara BiH za izradu kulturne strategije BiH, kultura prvi put uključena u revidiranu Srednjoročnu razvojnu strategiju BiH 2004-2007. (PRSP), čime je tek stvorena mogućnost da se kulturna politika razmatra u kontekstu jačanja socijalne kohezije u Bosni i Hercegovini kao jedna od strateških politika razvoja društva.

Strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini, trebala je biti u funkciji upotrebe svih raspoloživih resursa od finansijskih do naučnih i umjetničkih, te je kao takva postavljena kao prioritetan zadatak s ciljem razvoja kulturnog kapitala radi postizanja glavnog dugoročnog cilja, kulturno održivog razvoja. Markirali su se ciljeve i instrumenti razvoja kulture u Bosni i Hercegovini za dugoročno razdoblje, kulture u širem i kulture u užem smislu, institucija kulture, umjetnosti i kulturnih industrija, kulturnog naslijedja, kulturnih odnosa, te međusektorskog djelovanja.

Postavljena je kao dio razvojne politike naše zemlje koji će razmjenu i plasman proizvoda kulture i kulturne industrije prepoznati i kao područje interesantno za ulaganje i vlastiti razvoj, uz razvijanje svijesti o kulturi, podsticanje novih inicijativa u institucionalnoj i subinstitucionalnoj sferi kulture, stvaranja partnerstva s drugim sektorima kao i međunarodnih partnerstava. Cilj je bio i intenzivirati, spajanjem ciljeva i sredstava, interes za kvalitetne vrijednosti i proizvode u institucionalnoj i subinstitucionalnoj kulturi; dati podsticaj razvoju vrijednosti, očuvanju i vrednovanju kulturnog naslijedja; te afirmirati zajednički karakter vrijednosti, ali i uz to da se istovremeno čuva i održava multikulturalna raznolikost, koja Bosnu i Hercegovinu karakterizira. Stavljen je i cilj podsticanja udruženja građana u oblasti kulture kao i kulturnih društava nacionalnih manjina.

2.3 Kategorijalno-pojmovni sistem

Kultura - Klasični pristup određenja kulture definišu se tako da kulturu čini sve ono što su ljudi proizveli u svojoj istoriji, svi materijalni i duhovni proizvodi a među duhovne pripadaju i svi organizacijski oblici i oblici ponašanja.

Kulturni identitet - Naziv kulturni identitet u sebi sadrži dva važna pojma: pojam „identitet“ koji ima psihološko značenje i pridjev „kulturni“ koji ima sociološko značenje. Kultura se shvata kao ukupno naslijeđe pojedinca i društvenih skupina kojima pojedinac pripada koje se temelji na normama ponašanja, vrijednostima, običajima i jeziku koji ujedinjuju ili odvajaju ljudske skupine. Kulturni pojedinčni identitet njegov je globalni identitet, tj. konstalacija više identiteta utemeljenih na nekoliko različitih kulturnih elemenata. Kulturni identitet se često svodi na etnički identitet što znači uništavanje stvarnoga pojedinačnog identiteta jer se svodi na samo jedan od identiteta koje ljudi imaju.

Kulturna diplomacija - Pod kulturnom diplomacijom podrazumijeva se razmjena ideja, informacija, umjetnosti i drugih aspekata kulture između država i njihovih naroda radi međusobnog upoznavanja i zbližavanja.

2.4 Teorijska osnova istraživanja

Teorijska osnova istraživanja usmjerena je na definiranje pojmove i razrađivanje poglavlja rada. Podaci koji će biti dobijeni različitim tehnikama pri izradi ovog rada, tj. kombinacija metoda teorijskog i empirijskog dijela, pomoći će pri dobijanju pouzdanih i kvalitetnih informacija o ovom području istraživanja, tj. međunarodnih kulturnih odnosa Bosne i Hercegovine i Turske.

3 Ciljevi istraživanja

3.1 Naučni (znanstveni) ciljevi istraživanja

Naučni cilj ovog rada jeste doći do niza relevantnih podataka koji ukazuju na važnost kulture, kulturnih odnosa, a posebno međunarodnih kulturnih odnosa za socijalnu integraciju, privredni razvoj i sveukupni napredak jedne zemlje.

3.2 Društveni (pragmatični) ciljevi istraživanja

Društveni cilj ovog istraživanja jeste da se javnosti prezentiraju međunarodni kulturni odnosi Bosne i Hercegovine i Turske.

Cilj je i ispitati mišljenje građana o tome koliko poznaju kulturu, kulturne odnose i da li postoje međunarodni kulturni odnosi sa drugim državama i Turskom.

4 Sistem hipoteza

4.1 Generalna hipoteza

Kulturan diplomatija Bosne i Hercegovine i Turske ovisi kako od unutarnjih političkih prilika ove dvije države tako i od politika na globalnom nivou.

4.2 Razrađujuće hipoteze

- a) U većini zemalja, postoje i mnoga tijela, agencije, ministarstva, posebne interesne skupine, nevladina udruženja i firme, koje promovišu kulturni identitet zemlje.
- b) U Bosni i Hercegovini su aktivnosti svih tih institucija često loše koordinirane ili koordinacija među njima uopšte ne postoji, učinci njihovih nastojanja su često ograničenog dosega.
- c) Budući da većina tih tijela, službenih i neslužbenih, nacionalnih i regionalnih, političkih i komercijalnih, obično funkcioniše samostalno a ponekad i u izolaciji, ona šalje proturječne pa čak i kontradiktorne poruke o svojoj zemlji. Kao rezultat, o zemlji ne proizlazi skladna slika i time njezin cjelokupan ugled stoji na mjestu ili nazaduje.

4.3 Sistem varijabli

Nezavisna varijabla

Djelovanja institucija u državi utiče na ukupno viđenje zemlje iz inostranstva.

Zavisna varijabla

Kod lošeg djelovanja kulturnih institucija, slika zemlje i njezin cjelokupni ugled stoji na mjestu ili nazaduje.

5 Način istraživanja

Metoda istraživanja

Analiza sadržaja

Tehnike istraživanja

Anketa i intervju

Uzorak istraživanja

-50 građana na području Kantona Sarajevo

-50 studenata Fakulteta političkih nauka u Sarajevu

Ciljna grupa

-građani Kantona Sarajevo

-studenti Fakulteta političkih nauka u Sarajevu

Područje istraživanja

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Vremenski plan istraživanja

3. 4. i 5. mjesec, 2022 god.

6 KULTURA

6.1 Pojam kulture

„Poznati američki kulturni antropolozi A. Kroeber i C. Kluckhohn sredinom 20. vijeka objavili su knjigu u kojoj donose više od dvije stotine i pedeset različitih definicija kulture koje su pronašli u različitim autora. Danas se spominje brojka od oko tri stotine definicija. Činjenica da različiti autori istim imenom imenuju različite sadržaje, ne začuđuje, jer kultura je osebujna stvarnost i posve je u pravu Lawrence Lowell kada tvrdi da na svijetu nema ništa tako neuhvatljivo kao pokušaj da se obuhvate sva značenja kulture, koju slikovito izjednačava s pokušajem "da se uhvati zrak u šaku - čovjek shvati da ga ima svugdje ali mu je van domašaja."¹

Riječ kultura latinskog je podrijetla (*cultus*) što znači gajenje, odgoj, poštovanje, obrađivanje, njegovanje; "*cultura agri*" poljodjelstvo; nakon Cicerona *cultura animi*, njega duha, u širokom smislu čovjekovo oblikovanje prirode u ljudski svijet pri čemu čovjek istodobno kultivira svoju vlastitu prirodu.

Krajem 18. vijeka riječ *kultura* ulazi u evropske rječnike. Nakon Herdera kultura je uobičajeno shvaćena kao oblik života nekog naroda koji se istorijsko oblikuje, onako kako se taj oblik predmetno očituje u djelima i institucijama religije, umjetnosti, politike, privrede. Engleski etnolog E. B. Tylor prvi je pojam kulture naučno odredio i kulturu uzeo za predmet egzaktnog istraživanja, stoga ga mnogi smatraju utemeljiteljem moderne znanosti o kulturi iako su mnogi prije Tylora pisali o sadržaju što ga naziva kulturom. U svom djelu *Primitivna kultura* kulturu ili civilizaciju definira kao "složenu cjelinu koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge sposobnosti i navike što ih je čovjek stekao kao član društva."²

Tylor je pojam kulture i pojam civilizacije uzimao kao identične pojmove. Riječ civilizacija upotrijebljena je prvi put u 18. stoljeću u smislu moralnog usavršavanja, a kasnije dobiva različita tumačenja. Prema Morganu riječ civilizacija je označavala veći razvojni stepen društva u odnosu na barbarstvo dok je prema Splengeru označavala fazu dekadencije kulture i dezintegracije zajednice.

---

¹ Musa, Irena, 2013., *Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije*, Mostar, str. 14.

² Musa, Irena, 2013., *Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije*, Mostar, str. 15.

Spengler je pripadao sociološkom pravcu koji promjene u društvu sagledava u kategorijama kružnog kretanja. Tijekom 19. i u prvoj polovici 20. vijeka ideje cikličkih teorija društvenih promjena nastaju kao reakcija na pojednostavljenu, mehanističku teoriju linearne evolucije i neizbjegnog progrsa. Ideje cikličkih teorija društvenih promjena povezane su i s nestajanjem iluzija o savremenom društvu kao društvu slobode, jednakosti i obilja. Spengler poriče bilo kakvu zakonomjernost istorijskog razvoja kao jedinstvenog, progresivnog i pravolinjskog procesa razvoja, on nudi ideju diskontinuiranog cikličkog razvoja posebnih i izoliranih kultura koje shvaća kao velike žive organizme koji se rađaju, rastu i kao i sva druga bića umiru. Povijest čovječanstva za njega postoji samo kao biografija tih kultura, a čovječanstvo je *prazna riječ*.

„U svom djelu Propast Zapada Spengler analizira propast zapadnoevropske kulture koja je danas raširena po cijeloj zemaljskoj kugli. Smatra da su kulture veliki organizmi koji u tijeku svoga hiljadu godišnjeg postojanja završe jedan, uvijek isti ciklus nastanka, uspona i propadanja. Završnu fazu jedne kulture, njeno umiranje, Spengler naziva civilizacijom. Civilizacija predstavlja neizbjegnu sudbinu jedne kulture, njen vrhunac, ali i njenu posljednju etapu.“³

Alfred Weber razlikuje pojmove kulture i civilizacije. Civilizaciju je odredio kao objektivne vidove društva koji obuhvataju naučne i tehnološke proizvode, a kulturu je A. Weber odredio kao subjektivne vidove društva koji obuhvataju umjetničke, religijske, filozofske i slične društvene proizvode.

Pojam civilizacije i danas se upotrebljava na različite načine. Historičari ga upotrebljavaju za oznaku kultura s gradskim središtimi i pismom, neki etnolozi u smislu kulturne cjeline što prelazi granice neke kulture, a većina etnologa pojmove civilizacija i kultura upotrebljavaju ipak u istom smislu. Autori poput Kroebera i Kluckhona pokušali su razgraničiti kulturu od civilizacije, ali čini se bez uspjeha, jer oni kulturu promatraju kao etapu u razvoju civilizacije, civilizacijom nazivaju napredak ili stanje društvene kulture. Jan-Erik Lane i S. Ersson 2005. godine predlažu razlikovanje ova dva koncepta. Kulturu smatraju najopštenitijim pojmom, koji označava kulturni identitet bilo koje zajednice (male ili velike), dok je civilizacija kultura ekstremno velike zajednice. Civilizacija obuhvaća mnoge nacije i narode koji mogu imati malo međusobnih dodira. Oni tvrda da su civilizacije kulture, ali nisu sve kulture civilizacije. Smatraju da su civilizacije najobuhvatnije kulture, obuhvataju zajednice utemeljene na

---

³ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 15.

etnicitetu, nacijama i religiji. Religija je ujedno i glavno obilježje svake civilizacije, pa bi se moglo reći da su religija i civilizacija za njih gotovo sinonimi.⁴

Pojam *kultura* i pojam *civilizacija* su srođni pojmovi a ne sinonimi, iako se često u svakodnevnom govoru između izraza *kultivirati* i *civilizirati* stavlja znak jednakosti. Može se govoriti o različitim shvaćanjima kulture: ona se shvaća kao način života, kao model, obrazac za život; kao društveno naslijede koje usvaja grupa i prenosi na nove generacije; kao niz tehnika za prilagođavanje pojedinca društvu; kao način mišljenja, osjećanja i vjerovanja; kao skladište informacija i znanja; kao sve ono što nije urođeno nego je naučeno, stečeno i stvoreno tokom života društvene zajednice.

Čovjek bi bez kulture bio izgubljen, jer izgubivši moć da se orijentira pomoću instinkta, postao je "najbespomoćnija životinja". Čovjek iz kulture crpi orijentaciju za život u novostvorenoj ljudskoj sredini.⁵

Karakteristika kulture je mnogo značnost, od samog početka uvođenja te riječi u humanistiku. Herder tako piše: "Ne postoji nešto što je više neodređeno od riječi kultura."⁶

Poimanje i koncepcije koje su se odnosile na kulturu pojavili su se više vijekova prije uvođenja samog termina, što potvrđuje ciklus studija posvećenih problematici kulture u povijesti evropske filozofije od antičkog doba do početka racionalističke misli prosvjetiteljstva. Studije, raznovrsnost filozofskog prilaza kulturi, od krajnjeg Platonovog idealizma i kršćanske tomističke misli, do Bekonovog naturalizma i Montenjevog relativizma.⁷

Određenja kulture imaju neka zajednička ishodišta, te se može razlikovati *klasični*, *empirijski* i *moderni*, *normativno-konceptualni* pristup objašnjenju kulture. Klasični pristup određenja kulture definiše je tako da kulturu čini sve ono što su ljudi proizveli u svojoj istoriji, svi materijalni i duhovni proizvodi a među duhovne pripadaju i svi organizacijski oblici i oblici ponašanja.

Normativno-konceptualni pristup naglašava simboličke izraze i interpretaciju kulturnih elemenata i formi, za što je karakteristična definicija Clifford Geertza prema kojoj nije kultura sve ono što je čovjek stvorio, već su to značenja koja se pridaju stvarima, tj. ono što može biti

---

⁴ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 16.

⁵ Mimica, Aljoša, Bogdanović, Marija. 2007. Sociološki rečnik, Zavod za udžbenike, Beograd, str. 269.

⁶ Herder, Jochan . Gptrfied. Misli o filozofiji povijesti, tom 1, str. 4

⁷ Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 9.

internalizirano. Kada se želi naglasiti razlika između ta dva pristupa, onda se ona naglašava izrazima "način života" s jedne strane, i "gramatika društvenog života", s druge strane.⁸

Humanističko određenje pojma kulture se nalazi kod američkog teoretičara kulture Davida Bidneya, koji smatra da je osnovna funkcija kulture humanizacija čovjeka i njegovog svijeta. On stavlja naglasak na pozitivnu funkciju kulture, a zanemaruje pitanje može li kultura biti represivna, nameće li kultura strogo utvrđene društvene standarde koji postaju neizbjježan okvir u kojem se odvija ljudsko ponašanje i mišljenje. Na temelju izvjesnih sličnosti koje pronalazi u definicijama kulture izdvojio je pet različitih tipova definicija: pozitivističke, normativističke, metafizičke, kulturnalističke i naturalističke.

Različite definicije kulture i njihova različita tipologizacija dokazuju da je kultura više značan pojam. Pod pojmom *kultura* može se smjestiti sve one elemente koji povezuju ljude kao ljudska bića, mada se pod tim pojmom može misliti i na pojedinačne *kulture* koje razdvajaju ljude kao pripadnike određenih zajednica.

U ontogenezi čovjeka kao društvenog bića, kao pojedinca, sve više raste uloga socijalizacije, prenošenja i prihvaćanja kulturne tradicije koje je Herder nazvao drugim, ponovnim rađanjem čovjeka. U ontogenezi se kultura ne rađa jednostavno iz prirode, kao spontani odgovor organizma na prirodne izazove. Put ljudske jedinke do konkretne kulture, jednog od brojnih, pluralistički shvaćenih oblika kulture čovječanstva, ne može biti prihvaćen kao potpuno prirodan proces, iako se ostvaruje i kroz prirodne fizičke i psihičke mehanizme.⁹

Teorije koje priznaju ovisnost kulture od prirode, odlikuju znatne razlike, a često čak i kontradikcije u interpretaciji povezanosti te dvije oblasti. Kao primjer stanovišta kontradiktornih u osnovnim tezama mogu da posluže funkcionalizam Malinovskog i prvobitna verzija psihanalize koju je razvijao Frojd, a koja se razlikuje u mnogo čemu od interpretacije kulturnističkog pravca koji zagovaraju njegovi učenici i sljedbenici. Kultura predstavlja poseban ljudski oblik, ljudsku formu podmirivanja primarnih i sekundarnih, kao i integracionih potreba, a njihov izvor se nalazi uglavnom u nagonima organizma (glad, žeđ, potreba za disanjem, snom, aktivnošću i odmorom, seksualni nagon). Zato, po njemu, "svaka teorija kulture mora da počne od organskih potreba čovjeka".¹⁰ U svim kulturama postoje trofazni ciklusi života, koji obuhvataju nagon, aktivnost koju je on izazvao, i postignuto stanje podmirenja.

---

⁸ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 16.

⁹ Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 27.

¹⁰ Malinowski, B. Naučna teorija kulture, Beograd, 1970., str. 56.

Aristotel svoje razumijevanje čovjeka u sklopu praktične djelatnosti iskazuje svojom poznatom odredbom da je čovjek političko biće (*zoon politikon*) i ne može kao građanin živjeti bez države. Čovjek je jednak tako i govorno biće (*zoon logon echon*) što se može pojmiti samo u svom međudjelovanju. Ove Aristotelove odredbe i danas potiču na raspravu.¹¹

Čovjeku kao takvom trebaju drugi, trebaju mu grupe, trebaju mu kontakti sa drugima. Zakonitosti u složenom savremenom društvu grupe neposrednog kontakta moguće bi se kvalificirati kao kulturne jedinice. Čak i ako se grupe dijalekata odlikuju još posebnom varijantom kolokvijalnog dijalekta, ipak su čvrsto povezane ekonomskim, političkim, prosvjetnim vezama sa cjelokupnim društvom i njihova posebnost je vrlo ograničena. Predstavljaju supkulture u sklopu šire cjeline, sa kojom dijele niz ponašanja i odluka kao rezultat korištenja brojnih zajedničkih institucija od osnovnog životnog značaja, kao rezultat istovjetnosti niza vrijednosti. Osnovu subkulture predstavljaju starosne, profesionalne kategorije, a takođe društvene klase, iako klasna i staleška posebnost u društvima sa velikim stepenom klasnih antagonizama može biti povezana sa znatnim kulturnim razlikama. Sredinom XIX. st. autori koji su polazili sa tako različitim stanovišta, kao što su bili F. Engels i Marx radnike i buržoaziju nazivali su različitim narodima. Čak i tada su te dvije antagonističke klase bile povezane jakim zajedništvom opšte narodne kulture i državne organizacije.

Čini se pravilnim shvaćanje integracije kulture prije kao procesa, nego kao stanja koje je nepromjenljivo i pripada nekoj tačno određenoj ljudskoj grupi i ostvaruje se u tačno određenim granicama. Kreber je smatrao da izrazita kristalizacija sistema kulturnih obilježja karakterizira određene fokusne kulturne centre, a da se na periferijama njihovog zračenja gubi jedinstven karakter konfiguracije odlika. Baš taj fenomen navodi antropologe na tvrdnju da kulture nemaju "pokožicu", da su njihove granice promjenljive i nisu jednoznačne. Zajedništvo nekih određenih obrazaca ponašanja može da ode mnogo dalje izvan opsega drugih sličnosti. U traganju za odrazom tih svojstava kulture antropologija odavno primjenjuje metaforu, pozivajući se na proces difuzije. Ova pojava je tradicionalno bila razmatrana s tačke gledanja seobe elemenata, otkinutih od prvobitnog izvorišta, koji se prenose u prostoru. Ipak, postoji niz različitih interpretacija ovog procesa.¹²

Pojedini predstavnici istorijske škole, takođe i antropogeolozi, razmatrali su difuziju kao proces seobe društvenih grupa, čija se kultura, istrgnuta iz prvobitnog izvora, djelomično

---

¹¹ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 20.

¹² Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 56.

preoblikovala u procesu adaptacije na nove uslove sredine. Neki difuzionisti usredotočili su pažnju na prostorno premještanje odvojenih elemenata ili kulturnih obilježja koji su zadržavali identitet i u novim sistemima u koje su bili uključeni.

Velika složena društva uvijek su heterogena s obzirom na određene karakteristike svoje globalne kulture, čak i onda kada su čvrsto politički organizirana. Izvan njihovih formalnih granica prostire se granično polje odlika i kulturnih uticaja koji se međusobno miješaju. Male i unutrašnje jedno rodne primitivne zajednice vrlo često uopšte nemaju jasno određene granice. Na područjima koja nisu geomorfološkim granicama kulture izrazito podijeljena, etničke grupe preuzimaju mnoge odlike i prelazak iz jedne relativno izdvojene cjeline u drugu vrši se vrlo često jedva primjetno, slično kao što se dešava na luku duge. „Individualne kulture predstavljaju promjenljiv fenomen i u vremenu i u prostoru, one podliježu stalnim procesima difuzije i osmoze kroz "pokožicu" koja ih samo djelomično uzajamno razdvaja.“¹³

Pokušaj klasifikacije grupa i na toj osnovi formulirana definicija društva dovela je do zaključka da kultura kao princip posebnosti mora da bude uključena u okvire samih grupa ili bar u pojedine tipove društvenih grupa. S vremenom su te postavke ipak podlijegale modifikaciji. Dokaz je definicija sociologije u Naukama o kulturi, kao osnovne discipline koja se bavi spoznajom kulture.¹⁴

6.2 *Kategorije kulture*

Razmatranja o kulturnim kategorijama mogu se sresti u svim disciplinama koje istražuju kulturu, dakle i u okviru filozofske teorije kulture, antropologije, etnologije, etnografije, sociologije i istorije. Nezavisno od naučne oblasti, ova razmatranja podliježu snažnim utjecajima filozofskih prepostavki autora, bez obzira na to da li su svjesni svog filozofskog, ontološkog stanovišta i da li ga javno iznose ili ne. Mimo razlika između disciplina, teorija i pogleda na svijet autora, klasifikacije kategorija kulture predstavljene u posljednjih sto godina pokazuju znatne sličnosti u opsegu izdvojenih taksonomičkih klasa. To su najčešće trodjelne klasifikacije sa srodnim, bliskim poljima pojedinih pojmoveva koji definišu izdvojene kategorije

---

¹³ Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 58.

¹⁴ Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 60.

kulture. Ali, razumijevanje sadržaja ovih pojmove zavisi od teorijskog i metodološkog stanovišta i znatno se razlikuje.

Tabela 1 *Klasifikacija kategorija kulture*

Autor	Kategorije kulture (oblasti ili kriterijumi)		
A.Veber 1912.	Spoljna civilizacija (tehnika, tehnologija i primijenjena nauka)	Unutrašnja civilizacija (država, pravo, moral)	Kultura (umjetnost, ideje, religije)
R.Mekajver 1937, 1942.	Tehnološki poredak sistema (sfera sredstava)	Društveni sistem (sfera ciljeva i sredstava)	Kulturni sistem (sfera ciljeva)
A.L. Kreber	Kultura zbilje	Društvena kultura	Kultura vrijednosti
L. Vajt	Tehnologija	Društvo	Ideologija
K.Dobrovolski	Materijalna kultura	Društvena kultura	Nematerijalna kultura
C. Arzakanian	Materijalni oblik djelatnosti		Duhovni oblik djelatnosti. Umjetničko mišljenje.

Društvena kategorija kulture je izdvojena u gotovo svim klasifikacijama. Ovo izdvajanje zahtijeva ipak objašnjenje. U opštem smislu, svi kulturni fenomeni imaju društveni karakter, jer su uslovjeni postojanjem ljudskih zajednica koje međusobno društveno koegzistiraju. Dakle, kad izdvajamo takvu klasu kulturnih fenomena, treba je razumjeti kao kategoriju imanentno društvenu. Govoreći uopšteno, ova kategorija se karakteriše time što su subjekti predmet kulturno definisanih djelatnosti sami ljudi i što se regulativni utjecaj kulture u ovom slučaju ne odnosi na neke druge supstance ili vrijednosti, nego na odnose, uloge i sisteme u ljudskoj uzajamnoj vezi.

Ova kategorija je posebno važna s gledišta sociologije kulture. Obuhvata osnovni repertoar nezavisnih varijabli koje se primjenjuju u istraživanjima ove subdiscipline. Ona je glavni predmet istraživanja sociologije uopšte. O mogućnostima njenog odvajanja od ostalih kulturnih kategorija vode se beskrajni teorijski sporovi.

Ništa manje kontroverzi nema ni oko treće kategorije kulture. Nejednorodnosti problematičnost gledišta ispoljavaju se već u samoj terminologiji koja se odnosi na ovu taksonomičku klasu. Za

autore koji zastupaju manje ili više konsekventno ontološko stanovište idealizma tek ova kategorija predstavlja kulturu par excellence. Po Alfredu Veberu, društvena kultura je, u suštini, jedino unutrašnja civilizacija, koja se zasniva na intelektualizaciji uzajamnih ljudskih odnosa preko države, prava, morala shvaćenog kao operacija čisto instrumentalnog karaktera. A prava kultura počinje tek onda kada se život, oslobođivši se nužnosti i potreba, preoblikuje u strukturu koja će stajati iznad njih, kada ljudi počinju da djeluju u ime nečega što je suvišno s gledišta egzistencije, a što osjećaju kao njen krajnji, najviši smisao.

Kultura je ovdje shvaćena kao svijet transcendentnih i autoteličkih fenomena, dakle, takvih koji su sami sebi cilj. Po sličnom principu, Mekajver izdvaja kategoriju kulturnog sistema i definiše je kao čistu sferu svrsi shodnosti i krajnje neposredne potrošnje. I jedan i drugi autor smatraju da je kultura izraz duhovnosti, koji se manifestuje u umjetnosti, filozofiji i određenom obliku religije.¹⁵

Termin "duhovna kultura", ili "nematerijalna", ipak se široko primjenjuje i van opsega ovog filozofskog stanovišta. Nesumnjivo je da opšte prihvaćena podjela na materijalnu i duhovnu kulturu, koju primjenjuju marksistički etnografi i filozofi, nije zasnovana na stanovištu dualizma, a tim manje na ontološkom idealizmu. Istraživač koji polazi od prepostavke o opštoj, materijalnoj suštini fenomena zbilje, koja je predmet ljudskog saznanja, može da upotrebljava pojam duhovne kulture pod uslovom da je definiše jednoznačno, na način koji neće izazvati nedoumicu. Kada to učini, najbolje je da odustane od termina koji izaziva nesporazume. Najčešće se istraživači, koji upotrebljavaju pojam duhovne kulture bez idealističkih intencija, zadržavaju na pokazivanju egzemplifikacijom njegovog opsega i na ogradijanju da se duhovna kultura sastoji od fizičkih fenomena, slično ostalim kategorijama kulture.

Potreba da se ta treća kulturna kategorija definiše eksplicitno, a ne samo pomoću definicije kvantitativnih indikatora, tim je veća što upravo ova kategorija u praktičnoj djelatnosti razvijenih društava i u kolokvijalnom jeziku njihovih članova biva prihvaćena, jednostavno, kao kultura uopšte. I ako se neprihvate ekstremne tačke etnometodološkog stanovišta i isključivosti emičkog prilaza kulturi, ipak se ne može negirati da je za istraživača u oblasti humanističkih nauka važan i obavezan, mada neisključuje, zadatak da definiše način na koji funkcionišu istraživani fenomeni u svakidašnjoj praksi i prosječnoj svijesti ljudskih grupa koje su predmet istraživanja.

---

¹⁵ Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 72.

Antropološka koncepcija globalne kulture prepostavlja materijalno, fizičko jedinstvo kulture, koje se realizuje u činovima ljudskog djelovanja i njegovim predmetima ili proizvodima. Osim toga, prepostavlja i postojanje internalizovanog aspekta kulture, kojem odgovara poperovska kategorija S2. U tom pogledu se simbolička kultura ne razlikuje od ostalih kulturnih kategorija. Njeni elementi su, takođe, djelatnost ili predmeti. U tom prilazu nema mjesta za beztjelesne fenomene, koji se ne izražavaju čulno, iako je pojam čulnosti ovdje vrlo širok.

Obuhvata i činove unutrašnjeg, intersubjektivnog iskustva. S obzirom na njihov internalizovani karakter, elementi simboličke kulture vrše funkcije različite od fenomena kulture bitisanja. Jer, fizičko jedinstvo fenomena kulture ne isključuje različitost njihovih funkcija. Upravo je ta različitost osnova klasifikacije ili tipologije koju vrše antropolozi. Kreber, koji u podjeli kulture stvarnosti i kulture vrijednosti primjenjuje kriterijum instrumentalnosti, sklon je na kraju da, umjesto dvodjelne klasifikacije, uvede continuum oblasti koji, kao polove, obuhvata spomenute kategorije kulture i koji se proteže od tehnike, preko tehnologije, nauke, filozofije, religije - do umjetnosti. Van ovog continua ostaju jezik i moral, kao i moda.¹⁶

Kreberove klasifikacione nedoumice imaju opravdanje, ali čini se da ih je bar djelimično moguće ukloniti uzimajući u obzir složenost ljudskog djelovanja. Ako u određenim slučajevima podjelu na kulturu bitisanja i simboličku kulturu treba svesti jedino na analitičku podjelu, ipak postoji sfera empirijski čistih elemenata jedne i druge kategorije. Podjela na te dvije kategorije, naravno, neisključuje vezu između elemenata, naprotiv, čini njihovu uzajamnu interakciju važnim predmetom istraživanja. Utvrđivanje interakcije svih izdvojenih sfera stvarnosti predstavlja, takođe, važan element ovdje predstavljene koncepcije kulture Karla Popera.

Kultura bitisanja stvara se u uslovima društvenog života ljudi, ali kada je već oformljena, ima utjecaj na oblike toga društvenog života i na sve ostale oblasti kulture, utjecaj koji je najbolje definisao u filozofiji istorijskog materijalizma zakon zavisnosti proizvodnih odnosa i društvene nadgradnje odražavanja karaktera proizvodnih snaga. Kultura bitisanja je širok pojam. Obuhvata

sve oblike ljudskih djelatnosti koje odražavaju egzistenciju: reprodukciju vrste, ekonomsko-tehničke radnje koje obuhvataju, osim proizvodnje, distribuciju, usluge i potrošnju, zaštitu i odbranu od prirodnih nepogoda, klime, životinja i ljudi.

---

¹⁶ Boroch, Robert, 2016., A Formal Concept of Culture in the Classification of Alfred L.Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta*. T. XXV. Vol. 2, str.. 61–101.

Kulturološka različitost ovih radnji, dakle, njihove odlike svojstvene određenim kulturama, u distributivnom smislu dokazuju njihov kulturni karakter, to znači različit od čisto nagonskih, prirodnih reakcija. To što je u tim radnjama neposredno vezano za njihovu funkciju nije ipak proizvoljno, nepodliježe konvenciji. Tehnički procesi proizvodnje, hrana koja održava život, mogu biti izabrani, u skladu sa kulturnom regulacijom, iz određenog opsega mogućih sredstava podmirivanja potreba i ostvarenja, izvršenja za to neophodnih zadataka, ali ne i van tog opsega. Njihova veza sa postignutim rezultatom je nužna veza, nije konvencionalna.

Mehanička radnja proizvodnje ne može da postigne neki drugi rezultat nego onaj sa kojim je povezana kao njegov nužan, objektivan uzrok. Hrana podmiruje glad zavisno od svoje kalorične vrijednosti, a ne zavisno od svog kulturološki određenog oblika, otrov neizbjježno prouzrokuje smrt organizma.

Ljudska, čovjekova kultura bitisanja raznovrsnošću svojih vremenskih i prostornih varijanti razlikuje se od uvijek istih, konstantnih prirodnih načina podmirivanja potreba u životinjskom svijetu. Ipak, varijante kulture bitisanja nalaze se u granicama prirodnih nužnosti, očiglednih veza. Njeni elementi su biće po sebi. Ne mogu da nedjelju ili da u određenim uslovima djeluju drugačije nego što djeluju. Prije svega, oni elementi koji su vezani za proizvodnju predstavljaju osnov kulturne integracije. Teže, otpornije od drugih, podliježu difuziji, a prenoseći se, neizbjježno prouzrokuju adaptacione promjene u svim ostalim kategorijama i oblastima kulture.¹⁷

Međutim, svi fenomeni kulture imaju više aspekta. Zavisno od situacije i funkcije, različiti aspekti moraju biti uzeti u obzir u interpretaciji fenomena. Zato pojedini savremeni teoretičari kulture zaključuju da je zavisnost kulture bitisanja od ljudskih potreba i nužne povezanosti sa uslovima naturalne, prirodne egzistencije, toliko trivijalna da ne zaslužuje pažnju istraživača. Blizak tom, takvom stanovištu je Salins, koji odbacuje praktičan razum kao kategoriju analitičkog prilaza kulturnim fenomenima. Stavovi ovog naučnika biće predstavljeni u kontekstu povezanosti i razgraničenja društva i simboličke kulture.

---

¹⁷ Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo, str. 74.

6.3 Kulturni identitet

„Identitet dolazi od latinske riječi *identitas* što znači *istost, istovjetnost*. Ovaj je pojam vrlo složen i može mu se pristupiti na različite načine, stoga postoje duboka neslaganja oko određenja samog identiteta, njegove akademske i društvene važnosti. Opštenito govoreći, identitet se odnosi na ono kako ljudi shvaćaju sebe. On u sebi uključuje pitanje tko sam ja. U ovome „ja“ sadržane su krajnosti individualnoga i zajedničkoga između kojih se čovjek neprestano kreće te se mora pitati i o onim drugima koji su „mi“. „Mi“ i „ja“ imaju zajedničku zajednicu.“¹⁸

„Ja“ se pita o onim drugima, drugima koji su „oni“, dakle pripadnicima drugih zajednica. Identitet se uvijek određuje naspram nekoga drugoga pa je ta drugost osnovno načelo na temelju kojega se identitet definira. Eric Erikson definira identitet kao sposobnost da se sačuva unutrašnja istovjetnost i kontinuitet i da se o sebi misli kao o različitom biću u odnosu na druge. On taj pojam ne shvaća kao jednom zauvijek dano stanje nego smatra da je osnovni pokretač razvoja pojedinca sukob koji se javlja između pojedinca i društva. Taj sukob u pojedincu stvara određenu krizu koja ga tjera na razvoj kako bi krizu prevladao. U kontekstu razvoja identitet treba shvatiti kao dinamičnu kategoriju.

Sociolozi najčešće govore o dva oblika identiteta: o društvenom i ličnom identitetu, odnosno samoidentitetu. Za lični identitet može se reći da naglašava razlike među pojedincima, dok kolektivni identitet naglašava sličnost među pojedincima. Identitet je tjesno povezan s kulturom jer se stvara u kulturama kojima ljudi pripadaju i u kojima sudjeluju. U tome smislu možemo govoriti o kulturnome identitetu. Antonio Perotti ističe da naziv kulturni identitet u sebi sadrži dva važna pojma: pojam „identitet“ koji ima psihološko značenje i pridjev „kulturni“ koji ima sociološko značenje. Kulturu Perotti shvata kao ukupno naslijede pojedinca i društvenih skupina kojima pojedinac pripada i koje se temelje na normama ponašanja, vrijednostima, običajima i jeziku koji ujedinjuju ili odvajaju ljudske skupine. Kulturni pojedinačni identitet njegov je globalni identitet, tj. konstalacija više identiteta utemeljenih na nekoliko različitih kulturnih elemenata. Kulturni identitet se često svodi na etnički identitet što znači uništavanje stvarnoga pojedinčnog identiteta jer se svodi na samo jedan od identiteta koje ljudi imaju.¹⁹

---

¹⁸ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 28.

¹⁹ Perotti, Antonio. 1995. Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje, Educa, Zagreb, str. 71-72.

Kulturni identitet je i odnos između kulture i identiteta koji različite teorije vide različito. U sociologiji postoji velik broj teorija koje izravno ili neizravno tematiziraju problematiku kulturnoga identiteta. Sociologiju tvore tri osnovne paradigme: paradigma društvenih činjenica, paradigma društvenih definicija i socijalno bihevioristička paradigma.²⁰

„Teorija akcije, simbolički interakcionizam, fenomenologija, etnometodologija i egzistencijalizam uključeni su u socijalno-definicioničku paradigmu. Za ovu analizu o kulturnome identitetu razmatra se teorija simboličkoga interakcionizma koja je američki proizvod i koja je do kraja 20. vijeka prevladavala u američkoj sociološkoj teoriji. Osnovne ideje za razvoj ove teorije nalaze se u djelima Georga Herberta Meada, Charlesa Cooleya i W. I. Thomasa. Na Meadov rad i na simbolički interakcionizam uopšte utjecali su filozofija pragmatizma i biheviorizam.“²¹

Neke pragmatičke ideje prihvata Mead. Istina, odnosno stvarnost ne postoji negdje tamo u stvarnom svijetu; ona se aktivno stvara našim djelovanjem u svijetu. Ono što je za njih korisno, ljudi pamte i na temelju toga „definiraju socijalne i psihičke predmete s kojima se susreću u svijetu.

Po Meadu ljudska misao, iskustvo i ponašanje bitno su društveni. Ljudska svijest nije stvar nego socijalni proces. Većina ljudskih akcija, između stimulansa i odgovora, u sebi uključuje i namjerne duševne procese. U međusobnoj interakciji pomoću simbola, od kojih su najvažniji sadržani u jeziku, zahvaljujući svijesti koja može biti određena i kao unutarnji razgovor sa samim sobom, ljudi imaju „sposobnost preuzimanja uloga drugoga u procesu interakcije“²².

Zahvaljujući simbolima ljudske interakcije, postoji i ljudsko društvo, jer bez simbola ne bi bilo ljudske interakcije, a bez interakcije ne bi bilo moguće ni ljudsko društvo. Za društveni je život važno da se ljudi služe zajedničkim značajkama i simbolima da bi imali međusobnu smislenu komunikaciju. Da bi ljudi razvili svoju osobnost, moraju naučiti mnogo više od samoga jezika. Osobnost se razvija u procesu socijalizacije, kultura sugerise određena ponašanja za određene društvene uloge, ali je ljudima pritom ostalo dovoljno slobode, odnosno na raspaganju imaju mnogo izbora za ponašanje.

Erving Goffman, moderni simbolički interakcionist, usmjerava se na dramaturgiju. U djelu *Stigma* iz 1963. godine „Goffman se zainteresovao za projekciju koji postoji između onoga što bi

---

²⁰Ritzer, Georg. 1997. Suvremene sociološke teorije, Nakladni zavod Globus, Zagreb, str. 414.

²¹ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 55.

²² Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 186.

osoba trebala biti, a što naziva *virtualnim socijalnim identitetom*, i onoga što zapravo jest, odnosno *aktualnog socijalnog identiteta*²³.

Svako tko osjeća procjep između virtualnoga i aktualnoga identiteta stigmatiziran je. Iz mnoštva primjera što ih navodi Goffman može se zaključiti da su svi ljudi s na ovaj ili onaj način obilježeni. Goffman se bavio postankom i definiranjem samoga pojma identiteta i njegovog sukcesivnog širenja sa individualno psihološke na kulturološku razinu²⁴.

U društvenom životu oblikuje se lični i društveni identitet, odnos pojedinca prema sebi i drugih prema njemu. Goffman uvodi pojam stigma kojim označava sva ona obilježja na temelju kojih se pojedinci, ali i društvene grupe, međusobno razlikuju. Ta obilježja mogu biti kulturna i fizička. Na temelju kulturnih obilježja (jezik, religijska pripadnost, nacionalnost itd.) formiraju se unutar grupne sličnosti, odnosno među grupne različitosti, te polazeći od njih uspostavlja se kulturni identitet.

Za pristup kulturnom identitetu u socijalno-biheviorističkoj paradigmi važan je rad psihologa F. B. Skinnera. Ova paradigma uključuje biheviorističku sociologiju i teoriju razmjene na koju velik utjecaj ima i privreda. Skinner je pravio otklon i od mikro i od makro-teorija jer je smatrao da uokviruju mistične entitete. Držao je da se kultura zajednice sastoji od ponašanja koja možemo razumjeti ako razumijemo pojmove nagrada i cijena. Izvorište kontrole nad pojedincem jesu posljedice koje proizlaze iz određenoga ponašanja. U teorijama socijalnih činjenica činitelj je uslovлен izvana, djelovanjem normi, vrijednosti, struktura i slično, a izvorište kontrole nad pojedincem jesu globalne strukture i institucije.

„Biheviorističkoga sociologa zanima odnos koji se uspostavlja „između učinka ponašanja nekog aktera na okoliš i njegova utjecaja na akterovo kasnije ponašanje“. Osnovni koncept u biheviorističkoj sociologiji jest potkrjepljivanje. Potkrjepljivanje je nagrada samo ako utječe na činiteljevo ponašanje. Tako je hrana potkrjepljivač gladnoj osobi, ali sitoj nije. Kažnjavanje može spriječiti nekoga u određenome ponašanju. Mnogi su potkrjepljivači specifični samo za neke situacije, međutim novac i socijalni status primjeri su općih potkrjepljivača. Smatra se da i oni vremenom postaju potkrjepljivači sami za sebe i da najvjerojatnije neće zaustaviti želju za nečim većim.“²⁵

---

²³ Musa, Irena, 2013., *Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije*, Mostar, str. 200.

²⁴. Stojković, Branimir, 2002. *Identitet i komunikacija*, Fakultet političkih nauka, Beograd, str. 14.

²⁵ Musa, Irena, 2013., *Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije*, Mostar, str. 60.

U radu Lii-Straussa mogu se naći elementi razmjene koji se temelje na dvije osnovne pretpostavke: socijalna je razmjena proces koji se odvija isključivo među ljudima; socijalna razmjena nadilazi pojedinačni interes jer se socijalna razmjena podržava nadindividualnim snagama, kolektivnim i kulturnim silama. Tako se primjerice vjenčana slavlja organiziraju zato što je takav običaj, a ne radi darova, ili djeca ne plaćaju dug svojim roditeljima nego se na isti način brinu za svoju djecu. Za Straussa je važan moralni sistem razmjene. On je razvijao strukturalizam i primijenio ga za razumijevanje sistema srodstva i mitova. Za njega ljudsko mišljenje i svi oblici društvenosti imaju određenu strukturu koja nije jednostavno vidljiva, ali se može razotkriti u ljudskoj kulturi koju te strukture oblikuju. Ljudi su ograničeni strukturama svijesti.

Stephen Crook, Jan Pakulski i Malcolm Waters savremeno doba vide kao prijelazno doba iz modernih u postmoderna društva. Smatraju da je modernu kulturu obilježavala diferencijacija, racionalizacija i komodifikacija te da je unutar moderne kulture glavni izvor identiteta porodice i klasno porijeklo. U savremenome društvu dolazi do intenzifikacije modernih kulturnih procesa i nekih procesa rada. Komodifikaciju, racionalizaciju i diferencijaciju zamjenjuju hiperkomodifikacija, hiperacionalizacija i hiperdiferencijacija.

„Iako nastali iz modernosti, ovi procesi obrću neke trendove modernosti i samim tim omogućavaju nastanak novoga tipa kulture koju Crook i saradnici nazivaju postkulturom. Smatraju da se danas gubi jedinstvena porodična kultura i da svaki član porodice može izabrati vlastiti životni stil – svatko može biti šta god izabere.“²⁶

Predodžbe o identitetu mijenjale su se. U predmodernim društvima identitet je proisticao iz pripisanoga položaja, dakle sticao se rođenjem. Hall smatra da je prekretnica učenje francuskoga filozofa Rene Descartesa (1596. – 1650.), iz čega je proistekla nova koncepcija identiteta koja je otrgla čovjeka iz velikoga lanca bića. Po njemu su važan doprinos razumijevanju identiteta dali i simbolički interakcionisti koji su isticali da se individualni identitet oblikuje jedino u interakciji s drugima, a to je ujedno i način na koji postajemo slični drugima. Savremeno doba iznjedrilo je nastajanje fragmentiranih identiteta, koji sve više postaju njegova odlika, a razlozi ponajprije leže u društvenim promjenama čiji je ritam ubrzan do te mjere da ljudi više nemaju jedinstvenu pretpostavku o tome ko su zapravo. Oni imaju po nekoliko identiteta koji su ponekad proturječni ili nerazriješeni.

---

²⁶ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 124.

Na fragmentaciju identiteta uticali su novi društveni pokreti, politika identiteta te feminizam. Identitet se fragmentirao prema etničkoj pripadnosti, religiji, dobi, nacionalnosti, rodu itd. Posebno važan učinak na fragmentiranje identiteta imaju globalizacijski procesi koji su omogućili lakoću kretanja, brzo svladavanje prostora, napredak u komunikaciji. Na postojeće identitete globalizacija s jedne strane djeluje fragmentirajuće, otvarajući razne mogućnosti identifikacije, a s druge strane, preko globalnoga konzumerizma, djeluje homogenizirajuće, stvarajući više sličnosti među ljudima.

„Kulturni identitet nikada ne podrazumijeva konačnu zaokruženost i samo jedno značenje. Hall ističe kretanje od relativno stabilnih identiteta prema fragmentiranim identitetima te naglašava sve veću važnost etniciteta u formiranju identiteta. Za razliku od Halla, Zygmunt Bauman otišao je znatno dalje tvrdeći da identitet više nema nikakav čvrst temelj te da je postao samo pitanjem izbora. Pojedinci ga mogu mijenjati kada i kako žele. Trajni identiteti ne postoje pa postmoderni pojedinac može mijenjati identitet po volji.“²⁷

6.4 *Kulturni identiteti društvene činjenice*

Mnogi vjeruju da je funkcionalizam, čiji je utemeljitelj francuski teoretičar Durkheim, bio prevladavajuća sociološka teorija u 20. stoljeću i da je zbog svojih postavaka i namjera istoznačnica pojmu sociologija.²⁸

Funkcionalisti su naglašavali promjenjivu prirodu kulture, a kultura ih je uglavnom zanimala s obzirom na norme, vrijednosti i načine života. Emile Durkheim (1858. – 1917.) smatra da sociologija treba proučavati ono što on naziva društvenim činjenicama. Društvene pak činjenice shvaća kao sile i strukture koje su za pojedinca izvanske i prinudne. Prijašnja su se društva držala na okupu isključivo zahvaljujući zajedničkomu moralu, normama i vrijednostima ili onomu što Durkheim naziva snažnom kolektivnom sviješću. U takvu društvu dužnost je sličiti na sve ostale, nemati ništa ličnog ni u pogledu vjerovanja, ni u pogledu vladanja. Na temelju sličnosti koja je vezivala ljude u pred industrijskome društvu razvio se i snažan osjećaj solidarnosti koju Durkheim naziva mehanička solidarnost.

---

²⁷ Musa, Irena, 2013., *Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije*, Mostar, str. 132.

²⁸ Kuvačić, Ivan, 2004. *Uvod u sociologiju*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, str. 105.

Razvitkom društva dolazi do sve veće podjele rada. Ljudi više nisu tako slični te je i kolektivna svijest bila slabije izražena. U razvijenim društvima riječ je o organskoj solidarnosti u kojoj prevladavajuće moralno načelo postaje individualizam. Zajednička kultura ili kolektivna svijest postoji neovisno o željama pojedinaca; ona ograničava njihovo ponašanje te je nužna za normalno funkcioniranje društva.

Talcott Parsons (1902. – 1979.), jedan od najpoznatijih predstavnika strukturalnoga funkcionalizma i jedan od najvažnijih američkih sociologa 20. vijeka, promjene u društvu vidi kao normalan društveni proces. Za integraciju društvenog sistema od ključne su važnosti procesi internalizacije i socijalizacije, a glavni mehanizmi koji društvenomu sistemu osiguravaju stanje ravnoteže jesu socijalizacija i socijalna kontrola. Parsons smatra da se norme i vrijednosti društvenoga sistema prenose socijalizacijom na činitelje u sistemu, a internalizacijom postaju bitnim dijelovima činiteljeve svijesti. Glavna snaga koja povezuje različite elemente društvenoga svijeta u jednu cjelinu po njemu je kultura.

Ljudsko društvo nije moguće bez zajedničke kulture zato što ona omogućava da ljudi međusobno komuniciraju, da se razumiju i da djeluju u skladu sa zajedničkim ciljevima. Kultura se mijenja, ali uvijek postoji obuzdavajuće i ograničavajuće ponašanje. Promjene su u kulturi postupne i prate razvoj ljudskoga društva. Na svakome stepenu razvoja zajednička je kultura temeljna potreba društva i osnovni uslov njegovog opstanka.²⁹

U okviru paradigmе društvenih činjenica, kao svojevrsna opozicija strukturalnomu funkcionalizmu, razvijale su se makro perspektive koje su svoje učenje vezivale za marksističku tradiciju. Može se reći da je Karl Marx razvio teoriju kapitalističkoga društva osnovanu na ideji o bitnoj prirodi ljudskih bića. On je smatrao da su ljudi društvena bića koja ponajprije moraju raditi zajedno da bi preživjela. Vlastitim djelovanjem stvaraju društvo i sami sebe. „Iz društvenih odnosa uključenih u proizvodnju razvija se ‘način života’ koji se može shvatiti kao izraz tih odnosa. Taj način života oblikuje ljudsku prirodu [...] priroda čovječanstva i priroda društva u cijelosti primarno proizlaze iz proizvodnje materijalnog života.“³⁰

Proučavajući kapitalizam, Marx je objasnio „tajnu viška vrijednosti i stavio u središte zanimanja društvene sukobe i društvene promjene. Čitanjem Marxovih djela može se uočiti

---

²⁹ Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar, str. 36.

³⁰ Haralambos, Michael. Holborn, Martin, 2002. Sociologija: Teme i perspektive, Golden marketing, Zagreb, str. 1043.

kako on rijetko izrekom rabi pojam kultura. „Međutim, njegov opsežan opus sadrži teze za koje se može reći da tvore jednu teoriju kulture (u smislu načina življenja društva).“³¹

Marx je dokazivao da je kultura društvenog porijekla i da proistječe iz ljudskoga rada. Rad pak shvaća kao smisao čovjekovog života. To je spona između čovjeka i prirode koja individualni i društveni život čini mogućim. Za Marxa su uistinu kulturne samo one tvorbe koje su izraz autentičnoga ljudskog rada, u kojima se iznosi smisao života i njegovih istina. Marx smatra da kultura u klasno stratificiranim društvima nije ništa drugo nego ideologija vladajuće klase, ideologija koja proizvodi lažnu klasnu svijest. Lažna klasna svijest prikriva pravu prirodu odnosa među klasama, odnosno prikriva pravu prirodu izrabljivanja. Marx razlikuje klasu po sebi i klasu za sebe te tvrdi da društvena skupina postaje u pravome smislu klasa kada postane klasa za sebe. U klasi za sebe nestaje lažna klasna svijest i razvija se klasna svijest o stvarnoj situaciji. Na ovome stepenu članovi klase prepoznaju svoje zajedničke interese i ujedinjuju se stvarajući klasnu solidarnost. Tako razvijaju zajednički identitet, klasni identitet, koji postaje osnovnim elementom kulturnoga identiteta.³²

Pripadnici Frankfurtske škole bili su inspirirani Marxovim radovima koje su nastojali revidirati i osavremeniti. Teorijski oblik djelovanja jest logika. Komunikativno se djelovanje odnosi na sporazumijevanje među ljudima. Teorijski oblik komunikativnoga djelovanja jest retorika. Komunikativno djelovanje svoju osnovu ima u jeziku, ali ono se može iskazivati i u nekim drugim oblicima opštenja među ljudima, kao što su ljubav i igra. Na konceptu komunikativnoga djelovanja Habermas gradi savremenu teoriju društva. On uvodi pojam *svijet života* tematiziranjem odnošenja (komunikativnih) aktera spram svijeta, zatim analizira pojam situacije i po tom se bavi perspektivom aktera, kako bi pokazao što komunikativno djelovanje doprinosi generiranju i održavanju svijeta života³³.

Prema svijetu činitelji se odnose refleksivno dok se u komunikativnome djelovanju činitelji posmatraju i kao govornici i kao slušaoci koji se uvijek odnose na nešto u socijalnom ili u subjektivnomo svijetu. Osim funkcije sporazumijevanja, jezik ima i funkciju koordinacije djelovanja i područtvljenja činitelja, što pridonosi oblikovanju osobnoga identiteta. Habermas

---

³¹Haralambos, Michael. Holborn, Martin, 2002. Sociologija: Teme i perspektive, Golden marketing, Zagreb, 889.

³²Haralambos, Michael. Holborn, Martin, 2002. Sociologija: Teme i perspektive, Golden marketing, Zagreb, 1043.

³³Burger, H. 1998. „Predgovor“, u: J. Habermas, Filozofski diskurs moderne, Globus, Zagreb, str. X.

savremeno društvo vidi kao nedovršeni projekt moderne. Jedan je od najistaknutijih protivnika postmodernizma zato što smatra da su nedovoljno zainteresovani za znanje i opšte vrijednosti.

7 DIPLOMATIJA

Objasniti diplomatiju, njene vrste, a u sklopu nje i kulturnu diplomaciju, zadatke kulturnog atašea.

7.1 *Definisanje diplomatiјe*

Diplomatija je usko vezan pojam za vanjsku politiku neke zemlje ali i njeno najmoćnije oružje. Vanjska politika je organizirana aktivnost države (ukupnost djelovanja koja zahvata i percepcije sudionika vanjske politike, odgovore na ponašanje drugih zemalja u međunarodnim odnosima, rješavanje konkretnih situacija i pokušaje da se u praksi postupno realiziraju dugoročni planovi vanjskopolitičke akcije, ako oni postoje), kojom ona nastoji maksimalizirati svoje vrijednosti i interes u odnosu prema drugim državama i ostalim subjektima koji djeluju u vanjskom okružju.³⁴

Pojedine diplomatske funkcije ne mogu zamisliti bez bilateralne diplomatiјe (predstavljanje, posmatranje, izvještavanje i zaštita državnih interesa).

Prednosti bilateralne diplomatiјe u odnosu na ostale vidove diplomatiјe prema Maršalu su:

- Kontinuirano predstavljanje u jednoj stranoj državi stvara maksimum familijarnosti sa uslovima i ličnostima odnosne države stvarajući redovan i pouzdan dotok informacija za raznovrsne svrhe u državi imenovanja;
- Kontinuirano predstavljanje čini lakšim pokretanje raznih inicijativa bez izazivanja nepotrebne pažnje, koja bi sigurno uslijedila dolaskom specijalne delegacije;

---

³⁴Vukadinović, Radovan, 1989. Osnove teorije međunarodnih odnosa i vanjske politike, Školska knjiga, Zagreb, str. 115-116.

- Postojanjem stalnih diplomatskih misija mnogo je lakše obezbjediti kontinuitet u politici;
- Kako je Rišelje isticao, države imaju stalne interese koji ne mogu da budu prevaziđeni razmatranjima sentimentalne, ideološke ili lične prirode.³⁵

U sadašnjim okolnostima izraz "bilateralna diplomacija" ne znači ništa više nego komunikaciju koja je u bilo kojem trenutku ograničena na dvije strane; ne označava način ni kontekst u kojemu one komuniciraju. Dakle, bilateralna se diplomacija odvija, recimo, kada se putem britanskog veleposlanika u Moskvi ili izravno telefonskim pozivom iz Londona ruskoj Vladu prosljedi upit. Ona se odvija i kada britanski i ruski predstavnici u Ujedinjenim narodima vijećaju o pitanjima koja nisu na službenom dnevnom redu i koja su zanimljiva isključivo njima. No imajući to na umu, "bilateralna diplomacija" znači održavanje odnosa na osnovama "države prema državi" preko formalno akreditiranih stalnih poslanstava, to je konvencionalni postupak vođenja bilateralne diplomatijske. Ovakav način vođenja diplomatijske se naziva "francuskim sustavom diplomatijske" zbog prevladavajućeg utjecaja Francuske na njegov razvoj i postupne zamjene latinskog jezika francuskim kao njegovim djelatnim jezikom.³⁶

Javna diplomacija je strana propaganda koju provode ili poduzimaju javni diplomati, a danas je to najvažniji zadatak za diplomatska poslanstva – tako je javnu diplomaciju u savremenom svijetu definirao Geoff R. Berridge u svojoj knjizi *Diplomatija*.³⁷

Izraz «javna diplomacija» pripisuje se Edmondu A. Gullionu, američkom diplomatu koji je, razmišljajući o reakcijama javnosti na američke političke i vojne akcije u Vijetnamu i Kongu, 1965. godine upotrijebio izraz „javna diplomacija“. Obavljao je dužnost diplomata u Sajgonu početkom pedesetih i u Kongu od 1960.- 1963., iskusivši stvarne učinke koje stavovi javnosti imaju na lično djelovanje diplomata.

Javna diplomacija se kao disciplina bavi uticajem stavova javnosti na formiranje i vođenje vanjske politike, obuhvaćajući dimenzije vanjskih odnosa van tradicionalne diplomatijske. Kao takva ima zadatku bavljenja uticaja vlada na formiranje javnog mišljenja u drugim zemljama, kao i međusobnim djelovanjem privatnih grupa i interesa jedne zemlje sa sličnim u drugim zemljama, izvještavajući o vanjskoj politici i utjecajem na politiku koju vodi vlada druge

³⁵Mitić, Miodrag, 1999. Diplomatija kao delatnost, organizacija, veština, profesija, Beograd, str. 14-15

³⁶Berridge, Geoff. 2004. Diplomacija, teorija i praksa, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, 2004., str. 98.

³⁷Berridge, Geoff. 2004. Diplomacija, teorija i praksa, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, 2004., str. 24.

zemlje. Komunicira sa diplomatima i stranim dopisnicima, kao i procesom interkulturalnih komunikacija. Suština javne diplomatičke politike je da preoblikuje tok informacija i ideja. Glavni instrumenti javne diplomatičke politike su mediji, posebno radio i televizija, filmovi, knjige, brošure, magazini, kulturna, znanstvena i obrazovna razmjena, ali i dijalozi s određenim ciljnim skupinama. Pridjev javni odnosi se na publiku kojoj se obraćaju, dok predstavnici zemlje nisu usmjereni prema diplomatu svog ranga u inostranom ministarstvu, već prema javnosti.

O tome što je javna diplomatička politika danas, teško je naći odgovore u akademskoj i znanstvenoj literaturi, jer je imala vrlo malo i ta tema nije dovoljno istražena. Naravno, postoji niz studija i članaka o javnoj diplomatičkoj politici nastaloj uglavnom u Sjedinjenim američkim državama, no mora se imati na umu da mnogo toga iz američke prakse ne može biti primijenjeno na male zemlje poput Bosne i Hercegovine.

Nije velika razlika između propagande i javne diplomatičke politike. Propagandom se planski širi učenje i principi (vjerski, politički, revolucionarni, itd.), sa svrhom da ljudi potpuno shvate neki novi nazor o svijetu i prihvatajući ga kao svoj.

Edward Murrow, prvi direktor USIA-e (United Station Information Agency) – Američke agencije za informisanje, definira tu razliku na sljedeći način: Javna diplomatička politika je kreativniji, otvoreni oblik komunikacije koji se bazira na ideji pluralizma, dok propaganda ima drugačiju strukturu – njome se namjerno sužavaju mogućnosti za drugu stranu. Dok je propaganda unilateralna vrsta komunikacije, javna diplomatička politika u dijalog uključuje i drugu stranu, čime se u proces komunikacije uključuje i određeni stepen sluašanja, da se ne samo obasipa informacijama ciljna skupina ili više njih u javnosti strane zemlje. Propaganda se usmjerava na narode, ne na službene predstavnike zemlje, pri tome ne vodeći računa kakav će uticaj imati na ove zadnje. Druga razlika odnosi se na isključivost propagande, jer potpuno podliježe nacionalnim interesima, dok se kod diplomatičke politike traže kompromisi, uz spremnost za korigovanje nekih svojih interesa, dok će se propagandom baviti samo kod slika za osiguravanje prednosti vlastitog nacionalnog interesa.³⁸

Javnom diplomatičkom pokušavaju se priidobiti drugi narodi na svoju stranu, na razne načine: prijetnjom, primjenom sile i uvjeravanjem. Može se reći da je uvjeravanje srž javne diplomatičke politike. Primjenom sile, kao što je bio slučaj napada SAD-a na Irak, neće se doći do pridobivanja strane javnosti. Može se spomenuti i dolarska diplomatička politika, koja ima uspjeh kod određenih režima, mada isti nema kod običnog naroda. Primjer dolarske diplomatičke politike je kod američko-egipatskih

---

³⁸ Vukadinović, Radovan, 2004. Međunarodni politički odnosi; Politička Kultura, Zagreb, str. 182

odnosa. Vladajuće strukture u Kairu vjerovatno su zahvalne na američkoj pomoći i sklone američkoj politici, uz određene ografe. Međutim, najveći dio egipatske populacije još uvijek je izrazito neprijateljski raspoložen prema Sjedinjenim Državama.³⁹

Ipak je zadatak javne diplomatičke politike da dopre do najširih slojeva stanovništva uz upotrebu soft power-a nježne snage, koji se bazira na privlačnosti određene zemlje, nacije, politike, koja će pridobiti stanovnike da ih slijede, da se slažu i prihvataju tu zemlju.

Ciljevi javne diplomacije su slijedeći:

- 1) osigurava potporu za vanjskopolitičke ciljeve svoje zemlje preko javnih i neslužbenih aktera u inozemstvu
- 2) učvršćava odnose sa stranom javnošću koja je suprotstavljena domaćoj
- 3) nastoji da postigne što veću upućenost i prisnost s određenom zemljom
- 4) bazira se na dijalogu, širokoj saradnji u radu diplomatičke politike.

Pojam koji se veže za javnu diplomaciju jest javno mišljenje, koje je odnos ili jedan od odnosa građana prema društvenim kretanjima i procesima koji mogu biti na internom planu razvoja, ili u vanjskoj politici neke zemlje. Ovdje se misli na odnos građana prema političkim zbivanjima, odnosno prema vanjskoj politici pojedine zemlje i njezinoj usmjerenoosti.⁴⁰

Različita su mišljenja kolika je važnost javnog mišljenja i njegov uticaj na međunarodne odnose i formulisanje određene politike, te se prema nekim autorima smatra kao važan faktor međunarodnih odnosa, kao nevidljiva i nesavladiva sila. Prema suprotim mišljenjima drugih autora, vanjska politika bi se trebala stvarati od državnika samostalno, i da na nju ne utječu narodne mase. Javno mišljenje, kao pojam ulazi u međunarodne odnose, zbog mnogih društveno-političkih i tehnoloških promjena savremenog svijeta.

U svakom američkom veleposlanstvu u svijetu uspostavljena je dužnost atašea za tisak (Press Attaché) ili kulturnog atašea (Cultural Attaché), ili dužnosnika za odnose s javnošću (Public Affairs Officer), koji obnašaju različite dužnosti – od organiziranja konferencija za novinare, akademskih i znanstvenih razmjena, novinarskih stručnih putovanja u Sjedinjene Države, poticanja kulturne saradnje, postavljanja izložbi američke umjetnosti i slično.

---

³⁹ Vukadinović, Radovan, 2004. Međunarodni politički odnosi; Politička Kultura, Zagreb, str. 183.

⁴⁰ Vukadinović, Radovan, 2004. Međunarodni politički odnosi; Politička Kultura, Zagreb, str. 182

'Očevi' javne diplomatijske linije Signitzer i Coombs (1992), su prepoznali liniju javne diplomatijske politike koja stoji na principu da informacije i kulturni programi treba da zaobiđu momentalne ciljeve vanjske politike i da se fokusiraju na najviše, dugoročne nacionalne ciljeve. Stoga su mišljenja da javna diplomacija nije samo u funkciji vanjske politike, nego više kao tzv. kulturna diplomacija preuzima ulogu provođenja tzv. vanjske kulturne politike, razvijajući internacionalne kulturne odnose, interkulturni dijalog, razumijevanje i saradnju.⁴¹

Razumijevanje međunarodnih kulturnih tokova ide više u pravcu razbijanja institucionalnih i državnih okvira, gdje vanjska politika i diplomacija većinom stoe sa strane, brinući se da ne budu prepreka. U ovom smislu, na primjer, mlađi umjetnici mogu postati najbolji kulturni ambasadori, jer upravo njihova kreativnost i specifičan način života predstavljaju prepoznatljiv element modernog identiteta, razbija stereotipne obrasce, i kao takvi djeluju efektivno, ako ne i zarazno.

7.2 *Historija diplomatijske politike*

U srednjem vijeku odgovornost za diplomaciju imali su uglavnom nuntiusi i opunomoćeni poslanici. Prvi nije bio ništa više nego "živo pismo", dok je drugi imao "pune ovlasti" - plena porestaša - da pregovara u ime i u službi svoga gospodara. No oni su bili jednaki po tome što su bili privremeni poslanici s usko usredotočenim zadacima. Značaj sistema koji se počeo nazirati u drugoj polovici 15. vijeka bilo je to da su ti ad hoc poslanici bili zamijenjeni ili "dopunjeni" trajnim odnosno stalnim poslanstvima sa širokim ovlastima.

Trajno predstavljanje svoje zemlje u nekoj državi značilo je bolje poznavanje uslova i osobitosti te države, to je vjerovatno rezultiralo slanjem mjerodavnijih informacija kući. To je olakšavalo pripremu važnih pregovora kao i njihovo pokretanje bez privlačenja pozornosti koja bi uobičajeno pratila dolazak posebnog izaslanika. Širenje stalnih poslanstava olakšala je i rastuća moć doktrine kojom su princip osobne moralnosti nevažni u vođenju državnih poslova gdje je jedino mjerilo ono što unaprjeđuje interes države. To je potvrdilo praksu što je u 17. vijeku kardinal Richelieu nazvao "kontinuiranim pregovaranjem", trajnu diplomaciju "na svim mjestima" bez obzira na prijateljstvo ili vjerske boje.⁴²

---

⁴¹Voćkić-Avdagić, Jelenka & Spahić, Besim, 2009. Aspekti javne i medijske diplomacije, Sarajevo, str. 16.

⁴²Voćkić-Avdagić, Jelenka & Spahić, Besim, 2009. Aspekti javne i medijske diplomacije, Sarajevo, str. 100.

Tako je već 1535. François I, kralj Francuske, utemeljio stalno veleposlanstvo u Konstantinopolu, na dvoru otomanskog sultana i predvodnika svetog rata muslimana protiv kršćanskog svijeta. Stalna poslanstva u početku su ponegdje dočekana s velikim nepovjerenjem. No njihova je vrijednost bila takva da su postojano jačala s običajnim "pravom država" koje se nakon kasnoga 16. vijeka prilično brzo razvilo na tom području. Odražavajući promjenu u praksi, prostorije koje je poslanik unajmio - on sam i njegova pratnja - uskoro su dobine posebne slobode na području lokalnoga kaznenog prava i građanskog sudske nadležnosti. Ipak, kako se moglo i očekivati, moćnije i stoga razmjerno opuštenije države -uključujući i samu Francusku - bile su sporije u slanju nego u primanju stalnih poslanstava. Otomansko Carstvo nije eksperimentiralo s vlastitim stalnim predstavnicima do 1793. Mandžursku Kinu u početku je trebalo uvjeravati da strane države shvati kao suverene jedinke a ne kao barbarske vazale čiji predstavnici moraju priznati taj status iskazujući počast i izvodeći predstavu poniznosti pred nogama cara. Stoga ona nije do 1861. razvijala inozemne odnose na tim osnovama.⁴³

Kontinuitet posredovanjem stalnog poslanstva nije bio jedino karakteristično obilježje u diplomatiji francuskog sistema. Tajnost je bila drugo. U uobičajenoj jezičnoj upotrebi "tajna diplomacija" mogla je značiti neodavanje tajni o svemu ili o nečemu: od sadržaja pregovora, činjenice da se pregovori uopšte vode, sadržaja svakog sporazuma koji je proizašao iz pregovora ili činjenice da je bilo kakav sporazum uopšte i postignut. No u francuskom sistemu tajna je diplomacija uobičajeno značila tajenje samih pregovora ili njihova sadržaja. To se smatralo važnim uglavnom zato to uspješno pregovaranje prema definiciji znači da će svaka strana morati prihvatiti manje od svojih zahtjeva, tj. da će se određene grupe na neki način morati "prodati". Ako su te grupe svjesne onoga što se sprema, mogle bi, a sigurno će pokušati, sabotirati pregovore.

Protokol je naziv koji je dodijeljen proceduralnim pravilima diplomatijske prakse, od kojih se neka, ali ne i sva, odnose na razrađeni ceremonijal. Ceremonijalne procedure, ne samo one vjerske, bile su važno obilježje diplomatskih odnosa prije renesanse i još su potpunije razrađene u stoljećima koja su uslijedila da bi postale još jedno važno obilježje francuskog sistema. Ceremonijal je korišten da doda sjaj prinčevskom prestižu, ugodi njegovih saveznika i svečano proslavi sporazume.⁴⁴

---

⁴³ Moser, M.J. Moser, Y.W. 1993. Foreigners within the Gates, The Legations at Peking. Hong Kong and New York, Oxford University Press, str. 21.

⁴⁴ Anderson, Matthew Smith, 1993. The Rise of the Modern Diplomacy, London, New York, Longman, str. 15.

I pravno nepotrebna ratifikacija sporazuma što su ih zaključili opunomoćeni poslanici često je bila popraćena velikom ceremonijom da bi učvrstila ugovor. Za razliku od "javnih ministara" nižeg ranga, veleposlanici su imali posebnu ulogu u ceremonijalu, jer se za njih smatralo da imaju "reprezentativni karakter". drugim riječima, da svoje suverene predstavljaju čak i u njihovom dostojanstvu.

Protokol je oduvijek imao zadatku da učini suvišnim potrebu da diplomati prilikom svakog susreta iznova raspravljaju o prvenstvu, omogućujući im time da se usredotoče na sadržajna pitanja koja razdvajaju njihove vlade. U tom je smislu regulisanje diplomatskog prvenstva, tj. reda kojim se diplomati primaju i zauzimaju službene funkcije ili, na primjer, stavljuju svoje potpisne na ugovore uvijek bilo lično važno zbog osjetljivosti prinčeva na svoj ugled, što je vrlo dragocjena valuta u međunarodnim odnosima. Na Bečkom kongresu 1815. glavno postignuće francuskog sistema bilo je da sruši prijepornu šemu prvenstva koju je 1504. postavio papa. Otada su diplomati zauzimali položaj u skladu s datumom službene notifikacije njihova dolaska u dotični glavni grad, pri čemu se diplomatu s najdužim stažom dodjeljiva najviši položaj. Postalo je uobičajeno i da opunomoćeni poslanici na konferencijama potpisuju ugovore abecednim redom.

Preobrazba diplomatije u profesiju bila je spor i isprekidan proces koji nije ozbiljno pokrenut čak ni u samoj Francuskoj sve do kasnog 19. vijeka. No kretanje u tom smjeru bilo je naznačeno znatno prije nastankom diplomatskog tijela. Diplomatsko tijelo, kako glasi iskrivljeni naziv u engleskom jeziku, bila je zajednica diplomata, predstavnika različitih država koji su stalno boravili u istom glavnem gradu. Razvoj te institucije, s vlastitim pravilima prvenstva, kao što je pravilo da veleposlanik s najdužim stažom treba biti glasnogovornik ili dojen (dekan) skupa u pitanjima od zajedničkog interesa, bio je jasan dokaz sve jačeg osjećaja profesionalnog identiteta među diplomatima. U francuskom sistemu diplomati su uočili da imaju profesionalne interese koji ih ujedinjuju kao diplomate, te političke i trgovačke interese koji ih razdvajaju kao, Engleze, Francuze ili Austrougare. Najvažniji među tim profesionalnim interesima bila je odbrana njihova imuniteta u sklopu "prava država". Diplomatski skup vjerovatno je dosegnuo svoj najveći procvat ili u svakom slučaju svoj naјslavniji trenutak, u uspješnoj odbrani Legation Quatera u Pekingu tokom Bokserskog ustanka 1900.⁴⁵

Stalni veleposlanik treba biti dobro postavljen da obavlja propagandu jer je sigurno privlačan lokalnim medijima kao osoba za intervju i kao govornik za raznoliko mnoštvo lokalnih

---

⁴⁵Berridge, Geoff. 2004. Diplomacija, teorija i praksa, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, 2004., str. 102.

udruženja. U nedostatku visokopozicioniranih posjetitelja iz domovine, on je najpristupačniji govornik za svoju vladu, Vjerovatno je i ovладao jezgrovitim, lakopamtljivim izjavama televizijskog nastupa i pozdravnih govora u svečanim prilikama. Kulturna diplomacija provodi se putem kulturnih atašea veleposlanstava i agencija kao što je Britanski savjet, koje su s njim u manje ili više u ravnopravnom odnosu.

7.3 *Međunarodni kulturni odnosi*

Većina velikih zemalja u XX vijeku primenjivala je instrumente globalne vanjske kulturne politike koja se može nazvati i „kulturnom akcijom prema inostranstvu”. U njih se istovremeno ubrajaju javni („kulturna diplomacija”) i privatni akteri koji imaju veoma različite političke i kulturne uloge. To su velike filmske kuće, ali i velike transnacionalne organizacije, kao što su američke filantropske fondacije.

Kultura se može upotrijebiti u političke svrhe u širem smislu, sa tri cilja: istražiti mogućnost mirovne saradnje, potvrditi prepoznatljiv identitet i ispoljavanje uticaja. Ovo se vrši sa velikim djelima humanističke kulture, kao i normama i produkcijama antropološke kulture svojstvenih određenoj zemlji. Ovdje se javlja veliki broj aktera, sa svojom uključenosti u političku kulturu: službene organizacije, neslužbene organizacije i mreže. U prošlom, XX. vijeku isticale su se dvije struje: porast državnog uticaja, s jedne, i djelatnost nevladinog sektora, s druge strane. Kod državnog uticaja akcenat se stavlja na važnost uloge pojedinih država sa njihovim sofisticiranim sistemom kulturne akcije, dok se sistem kulturne akcije vezao za razvoj međunarodne svijesti nastale zbog trauma iz protekla dva svjetska rata, koju su istovremeno podržavale nove međunarodne kulturne organizacije (Međunarodna komisija za intelektualnu saradnju Društva naroda 1922. i Unesco 1946. godine), kao i brojne nezavisne transnacionalne mreže.

Ipak se uviđala konfrontacija između navedena dva pokreta, jer su države željele iskoristiti rad međunarodnih kulturnih organizacija i djelovanje nezavisnih aktera u svoje vlastite svrhe.

Želja za moći u međunarodnim odnosima se može primijeniti i na kulturne odnose, jer je interes države važan za funkcionisanje međunarodne povezanosti i događaja.

Pojavio se problem koje su granice između „kulturne akcije” (kulturne razmjene proizvode vlastite istine bez obzira na propagandu) i politike informisanja „javne diplomacije”, koja je nastojala da ima mnogo direktniji uticaj na javnost uz istovremeno korištenje kulture (knjiga,

umjetničkih djela) i masovnih medija. Javna diplomacija, poput „kulturne akcije”, nastoji da se sa više pažnje i poštovanja odnosi prema stranom javnom mnijenju. Kulturna akcija ima dugoročne ciljeve, i politiku kulturnog susreta, da bi se izgradilo povjerenje i kredibilitet u nekom što dužem periodu i doprlo do šire javnosti (van diplomatije), uz aktere iz nevladinog sektora i one iz službenog sektora.

Postoji ipak jedna važna razlika: spoljašnja kulturna akcija neke zemlje odvojena je od unutrašnjeg političkog i kulturnog života, za razliku od javne diplomacije koja povezuje ova dva elementa.⁴⁶

Još je od renesanse kultura za pojedine države predstavljala sredstvo za postizanje političkih ciljeva ali će se tek u XX vijeku početi kod pojedinih država pokretanje projekata i administracije u smislu međunarodne kulturne politike.

Međunarodna kulturna politika postaje zvanična javna politika kao takva u Evropi u periodu između dva rata, a potom krajem tridesetih i u Sjedinjenim Državama. U tom pogledu Francuska igra važnu ulogu jer je prva u svijetu, još početkom XX vijeka, razvila niz državnih kulturnih institucija (instituti, škole i gimnazije), оформивши *ad hoc* administraciju u Parizu (manjih razmjera).

Francuska je primjenila politiku određenih moćnih talijanskih gradova korištenja kulture kao instrumenta moći, kako prije 1870., tako i nakon 1918. godine, u želji da svojim kulturnim dostignućima nadomjesti vojne nedostatke prije 1870., a ekonomske i demografske nakon 1918. godine. Ovaj francuski „model” uspostavljen poslije 1918., koji su pažljivo pratile konkurentske države (naročito Njemačka i Španija), bio je često oponašan u Evropi u međuratnom periodu između dva svjetska rata.⁴⁷

Od tada korištenje kulture od strane država postaje sve češće i sve intenzivnije tokom čitavog XX vijeka. Nakon Drugog svjetskog rata nastaju brojni projekti u domenu kulturne diplomacije, kako u Sjedinjenim Državama, tako u Sovjetskom Savezu. Karakteristično je da je hladni rat, posle 1953., naveliko predstavlja sukob kultura.

Ne samo kao podrška nekolikim prestižnim naučnim institutima osnovanim u XIX vijeku, moderna kulturna diplomacija nastala je iz želje da rukovodi i pomogne svojim brojnim školama osnovanim u inostranstvu nakon velike migracije više od pedeset miliona Evropljana između

---

⁴⁶ Melissen, Jan, 2005. The New Public Diplomacy: between theory and practice. Soft power in international relations, London, Palgrave MacMillan, str. 3-27.

⁴⁷ Chaubet, Franois, Martin, Laurent, 2014. Međunarodni kulturni odnosi, CLIO; Beograd, str. 129.

1850. i 1914. godine. U njima su na maternjem jeziku učila djeca imigranata (iz Italije, Njemačke i Francuske) i/ili djeca iz lokalne zemlje (naročito je Francuska uključivala u svoje škole i djecu lokalnih elita). Italija je tako direktno finansirala osamdeset škola 1900. godine (u Mediteranskom basenu) i subvencionisala 190 institucija po cijelom svetu (naročito u Južnoj Americi). Što se tiče Francuske, od 1842. finansijska pomoć lazariščkoj školi u Anturi (Liban) predstavljala je početak sistematicne francuske kulturne diplomatijske politike, koja se u drugoj polovini XIX vijeka suštinski oslanjala na zajednice profesora francuskog katoličanstva na Mediteranu, poput osnivanja katoličke organizacije Dela Orijenta 1854. godine (škole i bolnice kojima su rukovodile francuske institucije). Otvaranje ovih škola omogućilo je da se italijanski jezik potpisne na ovom području nakon 1860. godine.⁴⁸

Početkom XX vijeka počinju da se razvijaju državne birokratije, poput Službe za obrazovanje u Njemačkoj 1906. i te iste inicijative u Francuskoj 1909. godine. Prvi svjetski rat i potrebe propagande (budžet Dela Orijenta udvostručio se u Francuskoj) ubrzale su izgrađivanje svijesti o neophodnosti jačanja ovih još mladih administracija. Služba za francuske poslove u inostranstvu osnovana je 1920. sa četiri odjeljenja: Odjeljenje za univerzitete i škole (80% kulturnih fondova ministarstva 1921. i 90% 1933. godine), Umjetničko i književno odjeljenje, Odjeljenje za raznovrsne djelatnosti (Francuska alijansa) i Odjeljenje za imidž, turizam i sport. Istovremeno, prateći primjer Francuske, u Njemačkoj i Španiji osnovane su organizacije Abteilung 6, Auswartiges Amt i Kancelarija za španske kulturne odnose (1921). U Italiji se 1920. osniva opšta direkcija za škole u inostranstvu, a naročito se u Rimu osniva sve više istraživačkih instituta u geografskim zonama koje je italijanska diplomacija smatrala značajnim, poput Instituto per l'Europa orientale i Instituta per l'Oriente 1921, pod rukovodstvom Amadea Đaninija, koji se nalazio na raskrsnici između diplomatijske i naučnog miljea.⁴⁹

Sjedinjene Države će tek u julu 1938. osnovati malo zvanično odjeljenje za kulturu (osam osoba) u okviru Stejt departmenta (Ministarstva spoljnih poslova), da bi se suprotstavilo agresivnoj kulturnoj politici nacista, naročito u Južnoj Americi. Ubrzo je 1939. bila otvorena i druga administrativna jedinica, Služba za koordinaciju interameričkih poslova, na čijem čelu je bio Nelson Rokfeler i koja je naročito bila usmjerena na pružanje tehničke pomoći zemljama Južne Amerike. Tokom ratnih godina ova interamerička služba imala je deset puta veći budžet od odjeljenja za kulturu Stejt departmenta i vodila je aktivnu kampanju a osnivanje američkih

---

⁴⁸ Chaubet, Franois, Martin, Laurent, 2014. Međunarodni kulturni odnosi, CLIO; Beograd, str. 130.

⁴⁹ Santoro, Stefano, The Cultural Penetration offascist Italy abroad and in eastern Europe, Journal of modern Italian studies7, br. 1,2003, str. 33-36.

biblioteka po svijetu. Osoblje *SOF*-a imalo je 8-12 članova između 1920. i 1939. godine iako su se troškovi za kulturu u okviru Ministarstva spoljnih poslova (MAE) nesporno povećali, sa 10% 1913. na 19% 1923, a u prosjeku iznosili 17,3% između 1929. i 1938. godine.

Ovaj prvi američki administrativni kulturni aparat naročito se oslanjao na privatne institucije, koje su od 1920. bile veoma aktivne na polju univerzitetske razmjene, poput Instituta za međunarodno obrazovanje ili Američkog obrazovnog centra.⁵⁰ Tek će 1945. zaista porasti uticaj ovih državnih administracija, kao i želja da usmjere kulturnu diplomaciju u svoju korist. Francuska (1945) i Italija (1946) otvorile su Opštu direkciju za kulturne odnose; francuska Direkcija imala je 1965. godine 225 zaposlenih u Parizu. Francuzi su takođe uveli novu kategoriju specijalizovanih diplomatata; pored već postojećih trgovinskih atašea 1919. bilo je i četrnaest „atašea za kulturu“ 1949. godine. Sjedinjene Države postavljaju kulturne atašee u Južnoj Americi 1941. i 1942. godine osnivaju Biro za ratne informacije (OWI), koji je bio glavni štab kulture i propagande, i okupljao više od 13.000 osoba. Potom, ova kulturna administracija održava se pod različitim imenima, od Informacionih usluga Sjedinjenih Država (USIS) osnovanih 1945, do Biroa za međunarodnu informacionu i edukativnu razmjenu (OIE) u jesen 1947. i Informacione agencije Sjedinjenih Država (USIA), osnovane 1953, koja će se održati sve do 1999. godine (ona se bavi širenjem kulture ali nije nadležna za obrazovnu razmjenu). Njemačka 1952. ponovo otvara kulturni servis u okviru Ministarstva spoljnih poslova, kojim je rukovodio Rudolf Salat i koji je na početku pomagalo 45 stručnjaka. Budžet ovog sektora se rapidno povećava sa 2,8 miliona njemačkih maraka (1952) na 163 miliona njemačkih maraka (1962), a trećina tog novca išla je na finansiranje njemačkih škola u inostranstvu.⁹

7.4 *Kulturna diplomacija*

Pod kulturnom diplomacijom podrazumijeva se razmjena ideja, informacija, umjetnosti i drugih aspekata kulture između država i njihovih naroda radi međusobnog upoznavanja i zbližavanja. U tom kontekstu, u vrijeme trajanja hladnog rata, posebno efikasnom pokazala se američka kulturna diplomacija, koja je dobar primjer “meke sile”, odnosno sposobnosti da se postignu

---

⁵⁰ Rosenberg Emily S., Spreading the american dream. American economic and cultural expansion 1980-1945, New York, Hill and Wang, 1982, str. 205.

politički ciljevi posredstvom kulture, općih vrijednosti ideja. Smatra se da tradicionalna “tvrda diplomacija” (vojna moć) ne može riješiti sve probleme.⁵¹

Da bi se ostvarili i profilovali vanjskopolitički interesi države u međunarodnim odnosima, važna je uloga predstavljanje kulturnog identiteta države kroz obrazovanje, nauku i sport. Međunarodna kulturna politika države važan je i sastavni dio njene ukupne vanjske politike. U savremenom svijetu, u globalizovanom društvu, isprepliću se razni oblici nastupa i afirmacije pojedinih država u međunarodnim odnosima, te se njihovo političko djelovanje dopunjaje i prožima s kulturnim djelovanjem. Mnoge od njih, pogotovo velike svjetske sile, ulažu značajna sredstva za svoju kulturnu promociju.

Mnogo je oblika međunarodne kulturne saradnje, uz saradnju ministarstva vanjskih poslova i njegove diplomatske i konzularne mreže, nosioci glavnih aktivnosti resorna ministarstva odnosno pojedine kulturne, obrazovne i slične ustanove, tako i posredstvom nevladinih ustanova i asocijacija, te grupa i pojedinaca.⁵²

Uobičajeni oblik međudržavne saradnje je sklapanje međudržavnih ugovora o kulturnoj, obrazovnoj, naučnoj i sportskoj saradnji, a potom se utvrđuju protokoli odnosni programi bilateralne saradnje u navedenim područjima za određeno razdoblje, kojima se pobliže definiraju oblici i načini provođenja takve saradnje.

Međutim, između mnogih država nisu sklopljeni međudržavni ugovori o kulturnoj, obrazovnoj, naučnoj i/ili sportskoj saradnji, već se takva saradnja prepušta zainteresovanim ustanovama i asocijacijama, jer je sve više izražena težnja neposredne međunarodne saradnje zainteresovanih institucija i asocijacija na ovim oblastima.

Resorno ministarstvo ili drugo od vlade određeno tijelo za pitanja međunarodne kulturne, obrazovne, naučne i sportske saradnje centralno je tijelo u državi za stvaranje i provođenje kulturne politike te države u svijetu, koje usuglašuje djelatnost ostalih zainteresovanih i involviranih ustanova, potpomažući njihovu kulturnu, obrazovnu, naučnu i sportsku saradnju s odgovarajućim stranim ustanovama, brinući o kulturnim potrebama pripadnika vlastitog naroda u inostranstvu, potpomažući u svojoj državi kulturno predstavljanje drugih država i drugo. Najčešće vrste aktivnosti i saradnje su kroz povezivanje srodnih ustanova dvije ili više država, sklapanje separatnih sporazuma o pojedinim projektima, pitanjima i saradnji, stipendiranjem i

---

⁵¹Šuško, Dževada, 2016. Kulturna diplomacija u Evropi i uloga Bošnjaka, Glasnik br: 7-8, str. 656.

⁵² Berković, Svjetlan, 2006. Diplomacija i diplomatska profesija, Denona, Zagreb, str. 185.

razmjenom učenika, studenata i naučnika, podrškom u učenju jezika, izdavanjem odgovarajućih publikacija, gostovanjem umjetnika, itd.

Ministarstvo vanjskih poslova, djelovanjem svoje uprave, odjela ili druge organizacijske jedinice zadužene za obavljanje poslova iz oblasti kulture, nauke, obrazovanja i sporta, održava blisku saradnju s odgovarajućim državnim centralnim i drugim tijelima, inicira, provodi i usklađuje određene aktivnosti i navedene brojne oblike međunarodne saradnje, te i po tim pitanjima usuglašava rad svojih diplomatskih i konzularnih predstavništava.⁵³

Diplomatska i konzularna predstavništva važan su faktor u provedbi kulturne politike vlastite države u drugim državama, kao i kod određenih međunarodnih organizacija. Njihov je zadatak, između ostalog, izvještavati o kulturnim događajima i saradnji, poticati i pomagati provođenje pojedinih oblika te saradnje, inicirati i održavati veze s odgovarajućim ustanovama i osobama u državi primateljici, predlagati programe i sadržaje i slično.

Propaganda koja je osmišljena da utiče na stranu vladu nije diplomacija nego oblik političkog oglašavanja. Cilj toga obično je uvjeriti inozemnu vladu da prihvati pojedinačno stajalište pridobivanjem za to stajalište onih koji imaju utjecaja na to: njezino vlastito javno mnijenje, medije, grupe za pritisak i strane savezničke. No propaganda koja je usmjerenja prema vanjskoj politici strane vlade općenito se smatra prihvatljivom i stalni je veleposlanik danas samo uključen u nju. To je poznato kao "javna diplomacija". Veleposlanstva nekih država takođe pokušavaju uticati na vanjsku politiku država primateljica, olakšavajući izvoz svojih vlastitih kultura u te zemlje. To je poznato kao "kulturna diplomacija".⁵⁴

Lakoća s kojom stalno poslanstvo može provoditi propagandu varira s lokalnom politikom, kulturom i osjetljivostima režima. Na primjer, za svakog veleposlanika u Teheranu čiji politički vođe cijene svoj odnos s iranskom vladom bilo je nezamislivo i prije i nakon šahova pada, da javno apelira na predsjednika te vlade u vezi s bilo kojim pitanjem. U Francuskoj bi se smatralo čudnim i za stranog bi se diplomatu u Parizu moglo pokazati kontra produktivnim kod francuske vlade da izgleda kako promiće ideal svoje države u javnosti. Ipak, brojne su države u kojima veleposlanik može poduzeti propagandnu ulogu s razmernom slobodom.⁵⁵

---

⁵³Berković, Svjetlan, 2006. Diplamacija i diplomatska profesija, Denona, Zagreb str.186.

⁵⁴ Berridge, Geoff, 2004. Diplamacija : teorija i praksa ; prevela Ksenija Jurišić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, str. 112.

⁵⁵Berridge, Geoff. 2004. Diplamacija, teorija i praksa, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, 2004., str. 112.

Uglavnom su to liberalne demokratije, a Sjedinjene Države najbolji su i najzorniji primjer toga. U Washingtonu je posve drugačije. Ondje bi se smatralo znakom nedostatka vjere u ideal svoje države da veleposlanik ne istupi ako ga može javno promaknuti. Henderson je britansko stajalište o mnoštvu pitanja koja su prilično osjetljiva u Washingtonu, posebno o Sjevernoj Irskoj i Falklandskoj krizi, izravno izložio američkom narodu. Strane veleposlanike redovno se može čuti na radiju i vidjeti na televiziji. Tokom Zaljevskog rata početkom 1991. irački veleposlanici u Evropi i Sjedinjenim Državama bili su u prvim redovima bagdadske propagandne kampanje. To je možda jedan od razloga zašto je Sadam Husein prekinuo diplomatske odnose sa silama koalicije tek tri sedmice nakon izbijanja rata.⁵⁶

Stalni veleposlanik treba biti dobro postavljen da obavlja propagandu jer je sigurno privlačan lokalnim medijima kao osoba za intervju i kao govornik za raznoliko mnoštvo lokalnih udruženja. U nedostatku visokopozicioniranih posjetitelja iz domovine, on je najpristupačniji govornik za svoju vladu, Vjerovatno je i ovладao jezgrovitim, lakopamtljivim izjavama televizijskog nastupa i pozdravnih govora u svećanim prilikama. Kulturna diplomatija provodi se putem kulturnih atašea veleposlanstava i agencija kao što je Britanski savjet, koje su s njim u manje ili više u ravnopravnom odnosu.

Za ostvarenje vanjskopolitičkih ciljeva i profiliranje državnih interesa u međunarodnim odnosima važnu ulogu ima i predstavljanje kulturnog identiteta države, uzimajući taj pojam u širem smislu, dakle koji uključuje i obrazovanje, nauku i sport. To ukazuje da je međunarodna kulturna politika pojedine države važan i sastavni dio njezine ukupne vanjske politike, prateći i podržavajući njezine ciljeve.

U savremenom svijetu, u sve jačem trendu globalizacije, isprepliću se razni oblici nastupa i afirmacije pojedine države u međunarodnim odnosima, te se političko djelovanje dopunjuje i prožima s kulturnim djelovanjem. Stoga mnoge države, naročito svjetske sile, ulažu znatna sredstva u vlastitu kulturnu promociju u drugim državama. Međunarodna kulturna saradnja odvija se u raznim oblicima, kako posredstvom državnih ustanova, kada su uobičajeno, uz saradnju ministarstva vanjskih poslova i njegove diplomatske i konzularne mreže, nosioci glavnih aktivnosti resorna ministarstva odnosno pojedine kulturne, obrazovne i slične ustanove, tako i posredstvom nevladinih ustanova i asocijacija, te grupa i pojedinaca.⁵⁷

---

⁵⁶Berridge, Geoff. 2004. Diplomacija, teorija i praksa, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu Zagreb, 2004., str. 113.

⁵⁷Berković, Svjetlan, 2006. Diplomacija i diplomatska profesija, Denona, Zagreb, str. 185.

Jedan od uobičajenih oblika međudržavne saradnje je sklapanje međudržavnih ugovora o kulturnoj, obrazovnoj, naučnoj i sportskoj saradnji, kojima se utvrđuju okviri za neposrednu saradnju određenih kulturnih, obrazovnih, naučnih i sportskih radnika dvije države. Na osnovu takvih ugovora potom se utvrđuju protokoli odnosni programi bilateralne saradnja u navedenim područjima za određeno razdoblje, kojima se pobliže definišu oblici i načini provođenja takve saradnje. Uobičajeno se u tim ugovorima, na osnovu reciprociteta, utvrđuje da država primateljica snosi određene troškove predstavljanja kulturnih aktivnosti država pošiljateljice.

Međutim, između mnogih država nisu sklopljeni međudržavni ugovori o kulturnoj, obrazovnoj, naučnoj i ili sportskoj saradnji, već se takva saradnja prepušta zainteresovanim ustanovama i asocijacijama. Naime, sve je izraženija težnja neposredne međunarodne saradnje zainteresovanih institucija i asocijacija na ovim oblastima.

U svakom slučaju resorno ministarstvo ili drugo od vlade određeno tijelo za pitanja međunarodne kulturne, obrazovne, naučne i sportske saradnje, bit će centralno tijelo u državi za stvaranje i provođenje kulturne politike te države u svijetu, uzimajući pojam kulturne politike u širem smislu. To centralno tijelo usuglašava djelatnost ostalih zainteresovanih i involviranih ustanova, potpomaže njihovu kulturnu, obrazovnu, naučnu i sportsku saradnju s odgovarajućim stranim ustanovama, brine o kulturnim potrebama pripadnika vlastitog naroda u inostranstvu, potpomaže u svojoj državi kulturno predstavljanje drugih država i drugo. Uobičajeni oblici aktivnosti i saradnje su povezivanje srodnih ustanova dvije ili više država, sklapanje separatnih sporazuma o pojedinim projektima, pitanjima i saradnji, stipendiranje i razmjena učenika, studenata i naučnika, podrška učenju jezika, izdavanje odgovarajućih publikacija, gostovanje umjetnika, itd.

Ministarstvo vanjskih poslova, posredstvom svoje uprave, odjela ili druge organizacijske jedinice zadužene za obavljanje poslova iz oblasti kulture, nauke, obrazovanja i sporta, održava blisku saradnju s odgovarajućim državnim centralnim i drugim tijelima, inicira, provodi i usklađuje određene aktivnosti i navedene brojne oblike međunarodne saradnje, te i po tim pitanjima usaglašava rad svojih diplomatskih i konzularnih predstavništava.

Diplomska i konzularna predstavništva važan su faktor u provedbi kulturne politike vlastite države u drugim državama, kao i kod određenih međunarodnih organizacija. Njihov je zadatak, između ostalog, izvještavati o kulturnim događajima i saradnji, poticati i pomagati provođenje pojedinih oblika te saradnje, inicirati i održavati veze s odgovarajućim ustanovama i osobama u državi primateljici, predlagati programe i sadržaje i slično.

Znatan broj država, naročito gospodarsko razvijenih, ima u sklopu svog diplomatskog i konzularnog osoblja u inostranstvu i radnike koji se isključivo ili ponajprije bave pitanjima kulture u širem značenju tog pojma. Obično se određuju osobe koje su se istaknule u toj djelatnosti i koje poznaju kulturu i običaje države primateljice, a često imaju zvanje kulturnog atašea (ponekad i atašea za školstvo). Takav radnik ponajprije će kontaktirati s odgovarajućom organizacijskom jedinicom u ministarstvu vanjskih poslova države primateljice, te s drugim kulturnim, naučnim i obrazovnim ustanovama i asocijacijama u državi primateljici, kao i s nadležnim službama i ustanovama u svojoj zemlji. Znatan broj država ima u svom ministarstvu vanjskih poslova posebne organizacijske jedinice koje se primarno bave djelatnošću iz područja kulture u širem smislu. Predstavljanje kulturnih sadržaja u inostranstvu često se povezuje i s posjetom visokog izaslanstva vlastite države u državi primateljici ili s nekim drugim važnim događajem ili datumom, a takođe je sve izraženja i kombinacija s nastupom privrednih faktora.⁵⁸

Takođe, pojedine države, ponajprije one koje se ubrajaju u grupu svjetskih sila, svoj kulturno-promotivni nastup zasnivaju i na djelovanju posebnih kulturnih, obrazovnih i sličnih ustanova – kulturnih i informativnih centara ili instituta, posredstvom kojih se provodi tzv. kulturna politika u inostranstvu, a time i ostvaruje i pojačava ukupan politički utjecaj te države u drugim zemljama. Pojedine zemlje potenciraju i izučavanje svoga jezika u svijetu, pa u tom pravcu djeluju njihove posebne jezične ustanove u inozemstvu, primjerice britanski „British Council“, francuski „Alliance française“, njemački „Goethe Institut“ i druge.

Nesumnjivo je da su promocija kulture i provođenje kulturne politike pojedine države u inostranstvu važna sastavnica u djelovanju savremene službe vanjskih poslova, koja olakšava uspostavu i razvoj diplomatskih kontakata, pridonosi jačanju ugleda i pozicije države, a time stvara prepostavke za unapređenje međunarodnih odnosa.

7.5 Akteri kulturne diplomacije

Još su tri posebne vrste aktera u oblasti kulturne diplomacije. Francuska i Italija držale su se centralizovane sheme, nasuprot Velikoj Britaniji, čiji je sistem bio vrlo decentralizovan. Njemačka, Druga španska republika prije građanskog rata (1931-1935) i Sjedinjene Države bile

---

⁵⁸Berković, Svjetlan, 2006. Diplomacija i diplomatska profesija, Denona, Zagreb, str. 187.

su negdje na sredini između ova dva modela, a imali su naročito jaku tradiciju mješanja privatnih aktera (velikih firmi, fondacija) na terenu međunarodne kulture, ponekad nezavisno od države, ali često u saradnji s njom, kao u slučaju velikih filmskih kompanija i naravno velikih filantropskih fondacija. Tako je bilo ministara koji su mogli biti uticajni u oblasti spoljnih kulturnih aktivnosti (turizam, trgovina, obrazovanje). Osim spoljnih poslova, univerzitetskom razmjenom uglavnom su upravljale nasumične administrativne strukture poput Nacionalnog biroa francuskih univerziteta i škola (ONUEF, 1910-1945) ili njemačke Akademiske službe (DAAD) osnovane 1925. i ponovo pokrenute nakon 1952. godine. U Vajmarskoj republici Ministarstvo za prusko obrazovanje pod rukovodstvom orijentaliste Karla Hajnriha Bekera od 1921. takođe ima ključnu ulogu u vodenju njemačke spoljne kulturne politike. Drugi akteri uglavnom su bili dio paradržavnih struktura, relativno autonomnih u odnosu na Ministarstvo vanjskih poslova, i koji su često imali status prilično nezavisne vladine „agencije”. Od Gete instituta otvorenog 1932. do Britanskog savjeta osnovanog 1934. godine (prisutnog u 75 zemalja 1963. godine), od Instituta za špansku kulturu - prethodnika Instituta Servantes - 1956. do Japanske fondacije osnovane 1972, mnoge zemlje usvojile su indirektni model kulturne intervencije putem organizacija koje su bile prilično nezavisne u odnosu na Ministarstvo spoljnih poslova.⁵⁹

Veliki državni mediji, po modelu BBC-ja, igrali su ulogu u onome što se može nazvati „javnom diplomacijom”, ili ispoljavanjem svih oblika uticaja koje jedna zemlja može da ostvari nad drugim svjetskim silama.

Posljednji akteri su privatne institucije koje su igrale nezvaničnu ulogu u kulturi, kao pojedine vjerske edukativne misije ili univerziteti poput Instituta za međunarodno obrazovanje (IIE) osnovanog 1919. u Sjedinjenim Državama radi organizovanja univerzitetske razmjene sa inostranstvom.

7.6 *Zadaci kulturnog atašea*

Sve do 1940-ih godina i pojave kulturnih atašea, savjetnika (1949), u mjeri u kojoj su uticaj zvanične kulturne diplomacije u Parizu i broj ambasada sa atašeima bili skromnih razmjera, ogranci Francuske alijanse u svijetu mogli su slobodno da obavljaju svoje aktivnosti ali strogo

---

⁵⁹ Chaubet, Franois, Martin, Laurent, 2014. Međunarodni kulturni odnosi, CLIO; Beograd, str. 134.

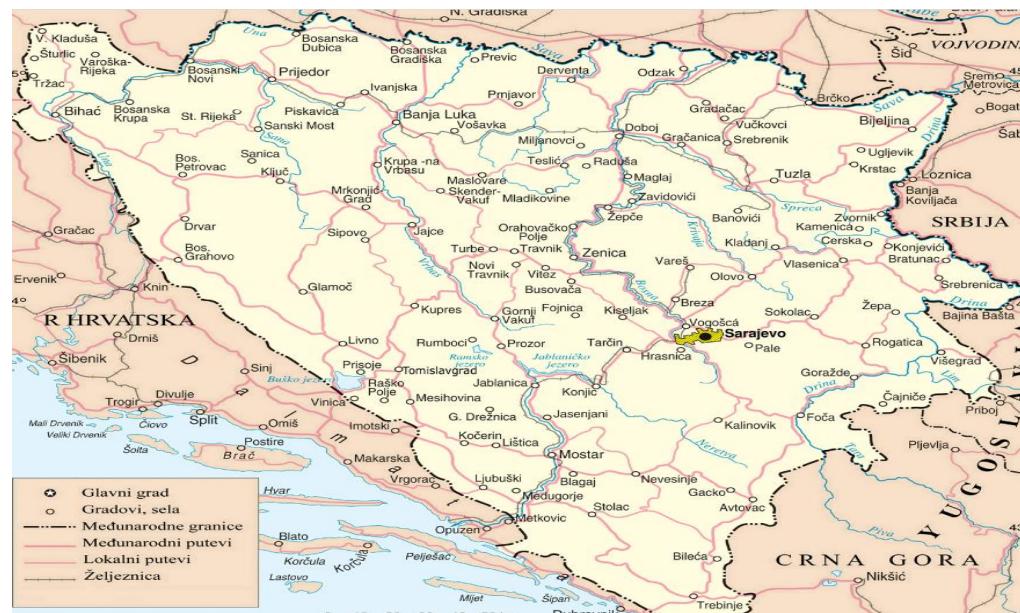
poštujući vlast koju su simbolično predstavljali čelnici Ministarstva vanjskih poslova. Udruženje „Dante Aligijeri“ pokušalo je da slijedi strategije Francuske alijanse. Pod rukovodstvom istoričara Paskvalea Vilarija krajem XIX vijeka usmjerava se na odbranu italijanske vlasti na Levantu⁶⁰ i zaštitu imigranata u Americi, kada je početkom XX vijeka po 500.000 imigranata napuštalo Sinajsko poluostrvo svake godine. Godine 1912. imala je 600.000 članova, osnovala odbore u inostranstvu, u Tunisu i Otomanskoj imperiji (naročito Solunu), i uoči rata pomogla 7.000 učenika. Iako je 1929. godine bilo čak 150 odbora u inostranstvu, našavši se u službi fašističkog režima krajem 1930. godine, ova organizacija smanjila je broj inostranih ograna na samo petnaest. Nakon rata se polako vratila u staru poziciju, pa je 1956. imala 260 odbora, naročito u nekomunističkim evropskim zemljama (155) i na američkom kontinentu (71).⁶¹

8 KULTURNI ODNOSI BOSNE I HERCEGOVINE I TURSKE

8.1 Bosna i Hercegovina

Država Bosna i Hercegovina sastoji se od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine ima poseban status.

Slika 1 Bosna i Hercegovina

⁶⁰ Didier Grange, L’Italie et la Méditerranée (1896-1911), Ecole française de Rome, 1994, 2. tom, 15. poglavje, str. 661.

⁶¹ Chaubet, François, Martin, Laurent, 2014. Međunarodni kulturni odnosi, CLIO; Beograd, str. 163.

Sadašnje ustavnopravno uređenje Bosne i Hercegovine utvrđeno je Opštim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, parafiranim u Dejtonu (SAD) 21. 11. 1995., a potpisanim u Parizu (Francuska) 14. 12. 1995. godine.

Vlast, na nivou države Bosne i Hercegovine, podijeljena je na:

- zakonodavnu (Parlamentarna skupština BiH)
- izvršnu (Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara BiH)
- sudsku (Ustavni sud BiH i Sud BiH).

Površina: 51.129 kvadratnih kilometara

Broj stanovnika: 4.332.339 (Bošnjaci 43,5%; Srbi 31,3%, Hrvati 17,6%, ostali 7,6%, prema popisu iz 1991.)

Glavni grad: Sarajevo, 289.973 stanovnika

Ostali veći gradovi: Banja Luka, Tuzla, Zenica, Mostar

Jezici: bosanski, hrvatski i srpski

Pisma: latinica i čirilica

Novčana jedinica: konvertibilna marka - KM (1 € = cca 1,95 KM)

8.2 Turska

Republika Turska nalazi se na Anadolskom poluotoku u zapadnoj Aziji i maloj enklavi u Trakiji u balkanskoj regiji jugoistočne Evrope. Turska ima obalu na Sredozemnom moru na jugu i istoku i na Crnom moru na sjeveru. Graniči s Armenijom, Iranom i Azerbajdžanom (u eksklavi Nakhchivan) na istoku, Gruzijom na sjeveroistoku, Bugarskom i Grčkom na sjeverozapadu, te Irakom i Sirijom na jugoistoku.

Slika 2. Turska

Turska se prostire na površini od 783 562 km²; zemlja je dvostruko veća od Njemačke ili nešto manja od američkih saveznih država Teksasa i Louisiane zajedno. Turska ima populaciju od 83,2 milijuna ljudi (2020.), najveći grad je Istanbul, glavni grad je Ankara. Govorni jezici su turski (službeni), kurdska za Kurde i arapski za turske Arape.

Anatolijski poluotok često se naziva "kolijevkom civilizacije", budući da je bio dom velikom broju plemena i nacija ljudi od najmanje 10.000 godina prije Krista. Na mjestu Göbekli Tepe nalazi se najstarija poznata rukotvorina struktura, kolekcija najstarijih poznatih megalita na svijetu, koji datiraju oko 10.000 godina prije Krista.

Od otprilike 1200. godine prije nove ere, obala Anatolije bila je gusto naseljena eolskim i jonskim Grcima. Brojne važne gradove osnovali su grčki kolonisti, poput Mileta, Efeza, Smirne (danas İzmir) i Bizanta (koji je kasnije postao Konstantinopol, sada Istanbul).

U drugoj polovici 11. stoljeća Turci Seldžuci počeli su napadati srednjovjekovnu Armeniju i istočne regije Anatolije. Godine 1071. Seldžuci su porazili Bizantince u bitci kod Manzikerta, čime je započeo proces turkizacije u regiji; turski jezik i islam uvedeni su u Armeniju i Anadoliju.

Republiku Tursku je 1923. godine utemeljio Mustafa Kemal Ataturk, zamjenivši dinastički i teokratski osmanski sistem sa svojim sultanatima i kalifatima. Nova se republika temeljila na sekularnom demokratskom, pluralističkom i parlamentarnom sistemu. Godine 1945. Turska se pridružila UN- u i postala članica NATO-a 1952.

Turska je okupirala sjeverni dio Cipra 1974. da spriječi grčko preuzimanje otoka; odnosi između dviju zemalja ostaju zategnuti. Povremene vojne ofenzive protiv kurdskega separatista raselile su dio stanovništva u jugoistočnoj Turskoj i izazvale međunarodnu osudu. Posljednjih godina Turska je postala glavno turističko odredište u Evropi.

8.3 Kulturni odnosi Bosne i Hercegovine i Turske

Bosna i Hercegovina je zemlja u tranziciji. Rat je u Bosni i Hercegovini prouzročio brojne, zapretene i latentno prisutne probleme. Pored ratnih razaranja, u kojim je stradalo mnogo stanovništva, veliki broj ljudi je napustio zemlju i taj trend odlaska iz zemlje, u nadi boljeg života, traje i danas. Očekivalo se da će se mnoge porodice, raseljene u toku rata, jednog dana vratiti na svoja ognjišta. Međutim, danas je sve očitije da je taj povratak slab i da su se one, uglavnom uspješno, asimilirale i integrirale u zemlje koje su ih prihvatile. Naravno da oni ne zaboravljaju svoju zemlju i nastoje kulturom, jezikom, tradicijom i običajima predstavljati Bosnu i Hercegovinu u svijetu. U 117 zemalja svijeta Bosna i Hercegovina ostavlja svoje tragove zahvaljujući ovim pojedincima ili grupama.

Međunarodna i regionalna kulturna politika i saradnja pokazuju potrebu postojanja programskog i planskog povezivanja, što treba da utiče i na cjelinu razvoja Bosne i Hercegovine, kao i njenih strateških interesa za slobodan protok ideja, ljudi i projekata u zemlji i svijetu.

Razumjeti i prihvatiti ideju da je kultura nezaobilazna snaga za transformaciju društva u cjelini nije nimalo lako u situaciji kada ni pitanje kulturnih raznolikosti u Bosni i Hercegovini nije još suštinski postavljeno, jednako kao ni dijalog o dobrom upravljanju u kulturnoj politici, angažmanu civilnog društva, asocijacijama kulture i umjetnosti, nauke u interakciji s državnim institucijama i njenim strukturama, ili, pak, o međunarodnoj saradnji koja bi pomagala promoviranje zemlje.

Zbog svega toga strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini, koja bi bila u funkciji upotrebe svih raspoloživih resursa od finansijskih do naučnih i umjetničkih, postavlja se kao prioriteten zadatak s ciljem razvoja kulturnog kapitala radi postizanja glavnog dugoročnog cilja a to je kulturno održivi razvoj. Ona bi tako markirala i zastupala ciljeve i instrumente razvoja kulture u Bosni i Hercegovini za dugoročno razdoblje, kulture u širem i kulture u užem smislu, institucija kulture, umjetnosti i kulturnih industrija, kulturnog naslijeđa, kulturnih odnosa, te

međusektorskog djelovanja. Kao takva, ona bi bila dio razvojne politike naše zemlje koji će razmjenu i plasman proizvoda kulture i kulturne industrije prepoznati i kao područje interesantno za ulaganje i vlastiti razvoj.⁶²

Potrebno je razvijati svijest o kulturi, podsticati nove inicijative u institucionalnoj i subinstitucionalnoj sferi kulture, partnerstvo s drugim sektorima kao i međunarodna partnerstva. Intenzivirati, spajanjem ciljeva i sredstava, interes za kvalitetne vrijednosti i proizvode u institucionalnoj i subinstitucionalnoj kulturi; dati podsticaj razvoju vrijednosti, očuvanju i vrednovanju kulturnog naslijeđa; te afirmirati zajednički karakter vrijednosti, ali i uz to da se istovremeno čuva i održava multikulturalna raznolikost, koja Bosnu i Hercegovinu karakterizira. Pored potrebe za podsticanjem razvoja kulturnih institucija, potrebno je podsticati i udruženja građana u oblasti kulture kao i kulturna društava nacionalnih manjina.

Međunarodna kulturna saradnja predstavlja se kroz aktivnosti kojima se vrši razmjena i prezentovanje kulturne baštine i savremenog kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u svim oblastima kulture i umjetnosti, koja se realizuje većinom u sljedeći moblicima i sadržajima: filmske, pozorišne i muzičke predstave; izložbe (likovne, tematske i sl.); prevođenje i izdavanje književnih, stručnih i drugih djela; festivali i takmičenja: filmski, pozorišni, muzički i dr.; gostovanja umjetnika, ansambala, horova, orkestara i sl.; sajmovi i razmjena knjiga i drugih kulturnih dobara; ostale kulturne manifestacije (dani ili nedjelje kulture, filma i sl.); učešće umjetnika i drugih stručnjaka iz oblasti kulture nanaučnim i stručnim skupovima koji se organiziraju u inozemstvu u oblasti kulturnih djelatnosti.⁶³

Diplomatsko konzularna predstavništva BiH u svojim aktivnostima doprinose učešću predstavnika BiH na manifestacijama koje se realiziraju u inozemstvu. Tako se organizuju dani ili nedjelje kulture BiH u pojedinim zemljama, naši umjetnici, pozorišne grupe i ansambl učestvuju na međunarodnim izložbama, festivalima, predstavama i drugim kulturnim manifestacijama.

Međunarodna kulturna saradnja znatno je zavisna o osiguranim sredstvima koja su posebno namijenjena za učešće na nekoj od kulturnih manifestacija u inozemstvu ili u zemlji. Ministarstvo civilnih poslova u svom budžetu osigurava sredstva za sufinansiranje

---

⁶²Spahić, Ibrahim, 2008. Strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, str. 7.

⁶³Spahić, Ibrahim, 2008. Strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, str. 29.

međunarodne saradnje u oblasti kulture, a njihova dodjela se vrši godišnje putem javnog konkursa a na osnovu prethodno utvrđenih kriterija.

Kulturno naslijeđe u Bosni i Hercegovini je specifično u odnosu na ostale zemlje u regiji prije svega zato što je u periodu 1992-1995. veliki broj dobara graditeljskog naslijeđa – sakralne, svjetovne i spomeničke kulture, uništeno ili oštećeno. Neke od institucija u oblasti zaštite naslijeđa izgubile su status, budžet i dokumentaciju, a u nekima je primjetan nedostatak stručnjaka. Kadrovski, finansijski i organizacijski uslovi za obavljanje osnovne djelatnosti institucija u oblasti zaštite naslijeđa najvećim su dijelom otežani i ograničeni. Bosna i Hercegovina je duboko podijeljena država, gdje glavnu politiku vode nacionalne stranke. Nema saglasnosti o mnogo pitanja, pa tako ni o kulturi. Još prije skoro sedam godina je isteklo produženje kulturne strategije, a nije se ništa učinilo na nekom napretku. Unutrašnje političke prilike u našoj zemlji su turbulentne, zavise od retorike pilitičara skoro na dnevnoj bazi, daju se izjave medijima, svađalačka je atmosfera, često se otvoreno poziva na sukobe. U takvoj političkoj atmosferi, teško se može voditi računa o kulturnim događanjima, koje nekako ostaju u zaleđu svega. Svjedoci smo ne tako davnih ružnih događanja u Turskoj, pokušaja vojnog puča, a s tim u vezi i represalija vladajućih. Stoga je u takvoj atmosferi očito da će i kulturna diplomacija zavisiti od unutarnjih prilika obje države.

Zato se danas za Bosnu i Hercegovinu, i ne samo kada je riječ o njenom kulturnom naslijeđu, kao ključno postavlja pitanje stvaranja takve društvene klime u kojoj će se kroz formu sekularne države i vladavinu prava ostvariti produktivan odnos između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti s kulturnom baštinom kao zajedničkim dobrom i humanim obrascem pripadanja kulturnoj baštini kao dijelu ne samo prošlog nego i budućeg identiteta. Odnos između nacionalne i kulturološke pripadnosti nadrasta Bosnu i Hercegovinu. Pitanje kako pomiriti nacionalnu i kulturološku pripadnost svoju direktnu refleksiju nalazi na polju kulturnog naslijeđa. Bosna i Hercegovina je tek na pragu razvojnoga ciklusa koji je u modernim društvima rezultirao prijelazom iz staleško-hijerarhijskih struktura u funkcionalne strukture, tj. u pluralističku demokraciju u kojoj je konfesija dio društva, a ne dio države. U Bosni i Hercegovini se postavlja pitanje izgradnje institucija i otklanjanja dualizma između države i nacije, koje su samo u idealnim slučajevima identične i poklapaju se s državnim granicama. Ovo je tim značajnije jer je kultura možda i jedini «proizvod» s kojim današnja Bosna i Hercegovina realno može konkurirati u Evropi i svijetu. Status institucija kulture zaduženih za kulturno-historijsku baštinu, poput arhiva, muzeja i biblioteka, nije u potpunosti zadovoljavajući s obzirom na manjak finansijskih sredstava za osnovne izdatke, kadrovski deficit i organizacijske zastarjelosti. Njihov nemali broj nikako ne smije zasjeniti sve ove i druge probleme s kojima

su svakodnevno suočene. Pažnju na svoj nezavidan status ukazao je u jesen 2004. Zemaljski muzej zatvorivši – prvi put od osnivanja – vrata posjetiocima. Prijelaz na viši razvojni stepen je urgentna potreba koja ne trpi odgađanje. Poseban je problem da su zgrade nekih biblioteka i arhiva tokom rata uništene, da još uvijek nisu obnovljene. Još uvijek ne postoji ni gruba evidencija predmeta od iznimne kulturne vrijednosti otuđenih iz Bosne i Hercegovine u periodu 1992-1995. Djelotvoran način da se izide iz stanja regresije i propadanja je reforma postojećeg zakonodavstva uz jačanje na njemu zasnovane odgovornosti. U prilog tome govori aktuelno stanje zakonodavstva vezanog za kulturnu baštinu Bosne i Hercegovine koje se može označiti stanjem slabe djelotvornosti, o čemu jasno svjedoči stanje spomenika kulture od najviše svjetske vrijednosti.

Osnova za saradnju u oblasti kulture sa drugim zemljama su bilateralni ugovori koje naša zemlja zaključuje. Na osnovu ovih sporazuma potpisuju se programi saradnje. Bilateralna kulturna saradnja realizira se i putem kulturnih centara. Plan je da BiH svoje otvorí kulturne centre prvenstveno u onim zemljama u kojima živi veći broj građana Bosne i Hercegovine.

Multilateralna saradnja u oblasti kulture realizuje se na osnovu međunarodnih multilateralnih ugovora (konvencija ili protokola) koje je potpisala odnosno kojima je pristupila Bosna i Hercegovina. Bosna i Hercegovina je postala članica/potpisnica i nekoliko konvencija iz oblasti kulture, koje je zaključila bivša SFRJ, po osnovu izvršene i prihvaćene sukcesije, kao npr. Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (od 16. novembra 1972).

Na osnovu Opatijske deklaracije ministara za kulturu zemalja članica Vijeća Evrope o interkulturalnom dijalogu i prevenciji konflikta, Sarajevo je bilo organizator prvog pilot projekta pod nazivom Prvi interkulturalni grad Vijeća Evrope 2003/04. kao i Prvog foruma o interkulturalnom i interreligijskom dijalogu koji je organizovan u saradnji sa Vijećem Evrope i japanskim fondacijom. Učestvovali su naučnici i političke javne ličnosti iz cijelog svijeta te najviši predstavnici vjerskih zajednica BiH.

Međunarodna multilateralna kulturna saradnja realizira se i u okviru nevladinih organizacija i asocijacija u oblasti umjetnosti i kulture (kao što je ICOMOS i druge). U okviru i ovih organizacija postoje određene mogućnosti za međusobnu saradnju udruženja, saveza i društava iz oblasti kulture iz naše zemlje. BiH je 2006. godine potpisivanjem Povelje o saradnji ministara kulture Jugoistočne Evrope postala članica Komiteta ministara kulture Jugoistočne Evrpe. Takođe, aktivnim učešće u radu inicijativa, poput Jadransko-jonske inicijative, BiH učestvuje u radnim stolovima koji se odnose na oblast kulture.

Turska promovira tursku kulturu u BiH, a primjer je i sedmica filma, koja je prerasla u Festival turskog filma, a organizuje se svake godine. Podržavaju bh festivali, prije svega SFF, Sarajevo Jazz festival, Baščaršijske noći, a aktivni su i kod sajmova turizma u Sarajevu i Lukavcu. Sve je ovo pod patronatom atašea za kulturu i turizam Turske. Predviđeno je da se na sajmu knjige u Sarajevu ova institucija bude zemlja partner. Dosta pažnje poklanjaju kinematografiji i ulaganja u nju. Za promociju kulture važne su i turske serije.

Dana 24.11. 2018. u Sarajevu je svečano otvoren studentski dom Islamske zajednice u BiH, čiju je izgradnju finansirala Generalna direkcija vakufa Republike Turske s više od osam miliona KM.

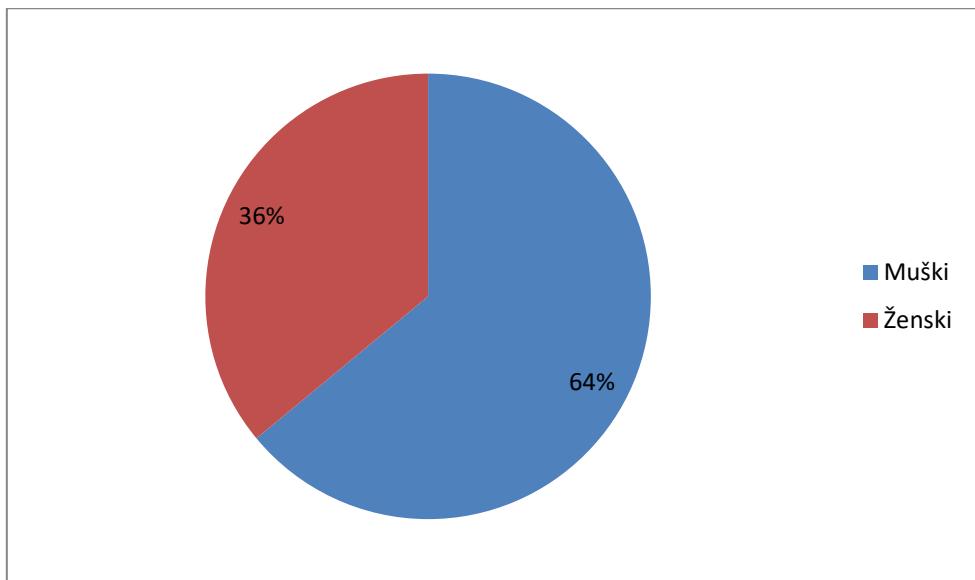
Dom je namijenjen za smještaj studenata Fakulteta islamskih nauka i studenata drugih fakulteta u Sarajevu, a na pet etaža raspolaže prostorom od 4.745 kvadratnih metara sa 202 ležaja raspoređenih u 59 soba.

Na svečanom otvaranje, turski ministar za kulturu i turizam Mehmet Nuri Ersoy potcrtao je da je za Tursku zajedništvo između dviju država i naroda, kao i prijateljstvo koje je svakim danom sve jače, od velike važnosti. Dodao je da je zaista uzbudjen i ponosan što prisustvuje otvaranju dva veoma značajna objekta, te poželio mnogo sreće korisnicima i upravi doma i stambeno-poslovne zgrade.

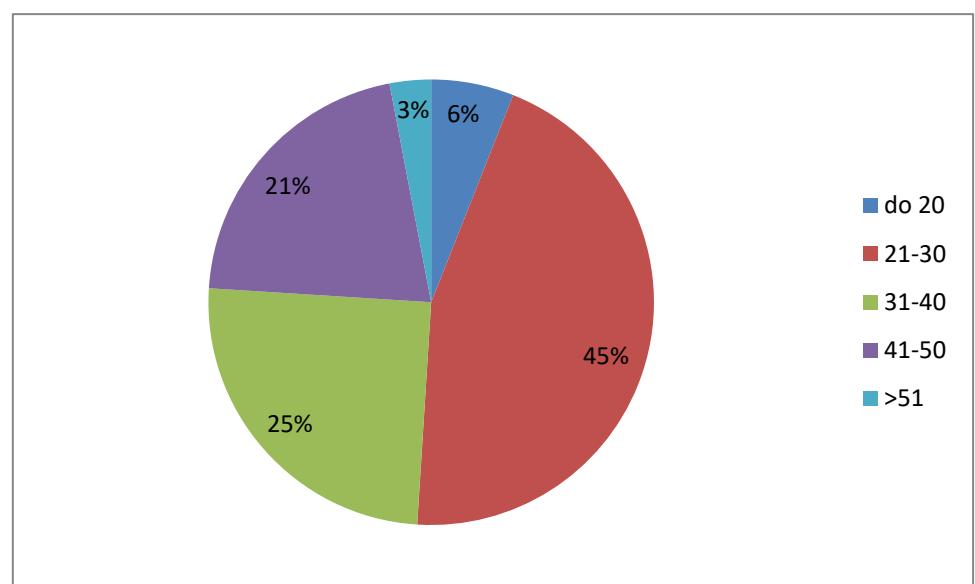
Osim studentskog doma u Sarajevu, ministar je prisustvovao i svečanom otvorenju Ćejan Ćehajinog mekteba (stara zgrada Karađoz-begove medrese) u Mostaru. Obnovu objekta finansirala je Turska agencija za suradnju i koordinaciju (TIKA), a zgrada je nakon restauracije na korištenje ustupljena Institutu Yunus Emre.

9 ANALIZA ANKETE

U istraživanju je učestvovalo ukupno 100 učesnika, od čega je njih 50 bilo građani sa područja Kantona Sarajevo, a 50 studenti Fakulteta političkih nauka u Sarajevu.

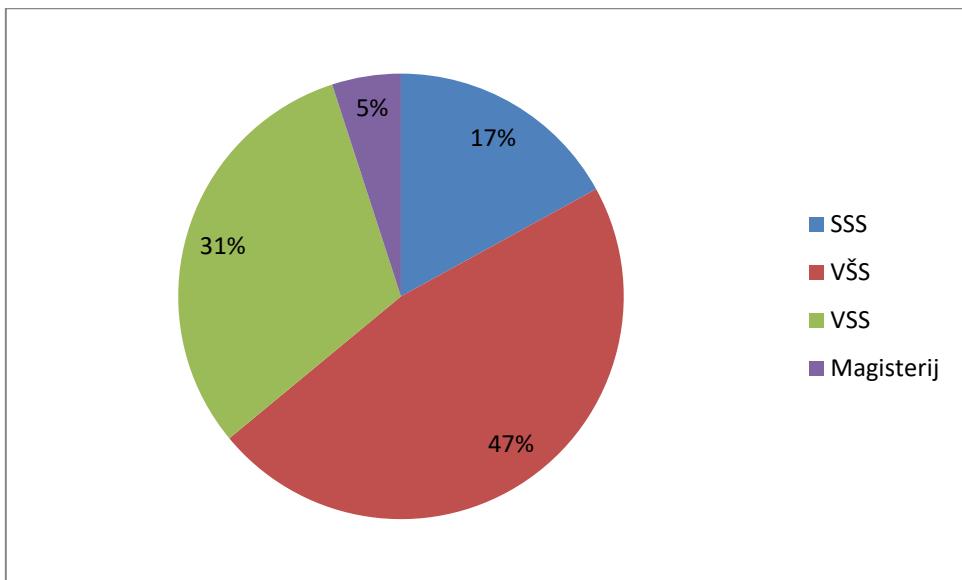

Graf 1. Spolna struktura ispitanika

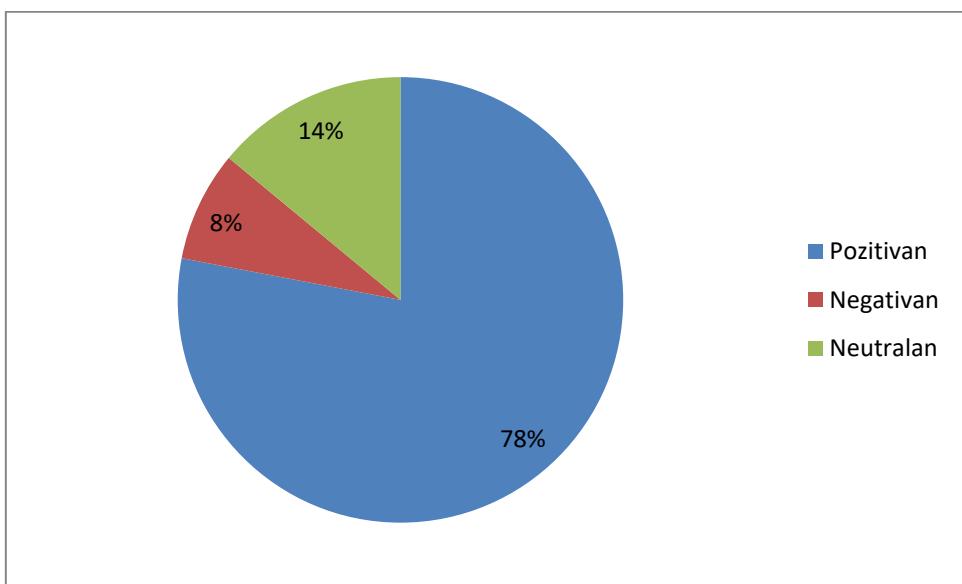
Graf 2. Dobna struktura ispitanika

Najviše ispitanika, njih 45% je u dobnoj skupini 21-30 godina, njih 25% je u dobnoj skupini 31-40 godina, 21% u dobnoj skupini 41-50 godina, 6% onih do 20 godina starosti a najmanje je onih starijih od 51 godine, njih 3%.

Graf 3. Obrazovanje ispitanika

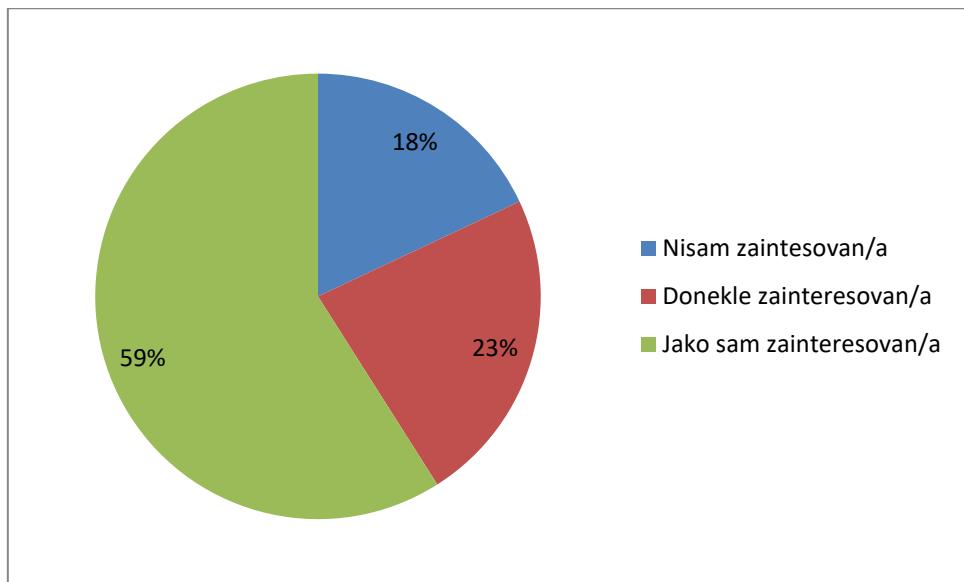
Najviše ispitanika, njih 47% ima VŠS, njih 31% ima završen VSS, njih 17% je sa završenom srednjom školom, a 5% sa magisterijem.

Graf 4. Stav ispitanika o interkulturnizmu

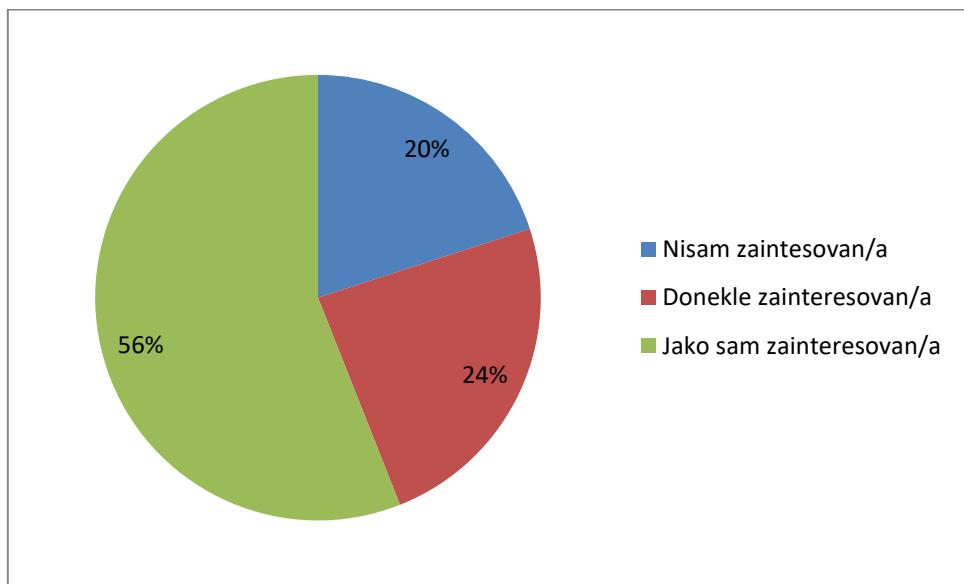
Kao ideologija koja zagovara otvorenost prema kulturnim razlikama, uz uzajamno poštovanje, kulturnu empatiju i prožimanje različitih kulturnih obilježja u društvenome međudjelovanju, kod 78% naših ispitanika je pozitivna, njih 14% ima neutralno mišljenje o njemu, dok 8% ispitanika ima negativan stav, te ne zagovara interkulturnizam.

Od ispitanika koji su studenti Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, svi su imali pozitivan stav prema ovoj pojavi.

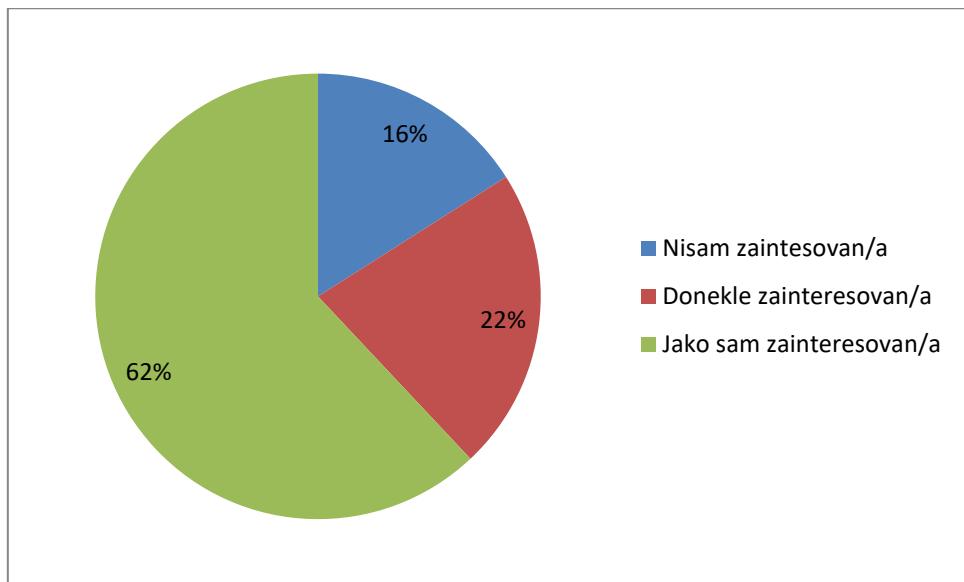
Graf 5. Zainteresiranost ispitanika za tursku kulturu

59% naših ispitanika je jako zainteresovano za tursku kulturu, njih 23% je donekle zaintesovano, dok ih 18% nije zainteresovano.

Graf 6. Zainteresovnost studenata FPN za tursku kulturu

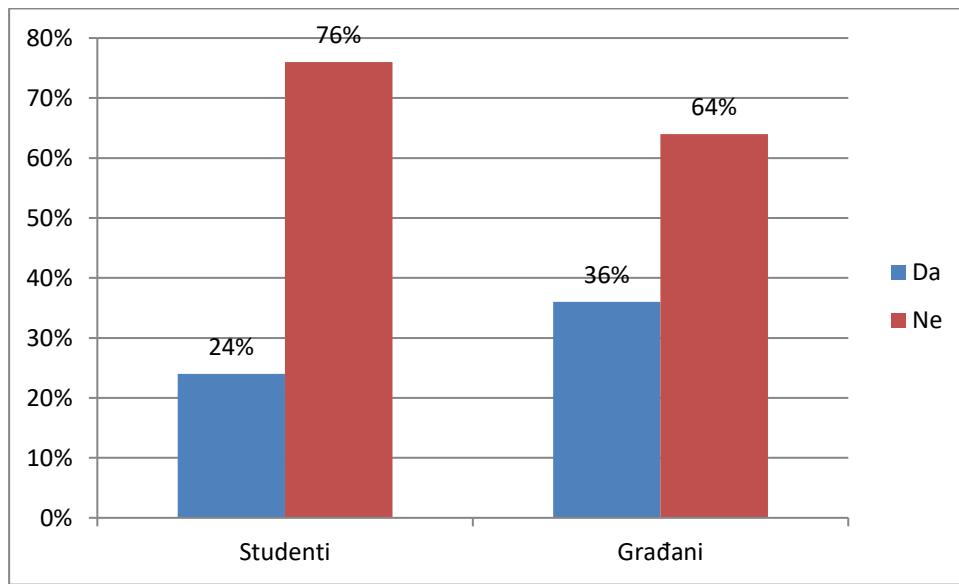
56% studenata FPN je jako zainteresovano za tursku kulturu, njih 24% je donekle zainteresovano, dok njih 20% nije uopšte zaniteresovano.

Graf 7. Zainteresovnost građana za tursku kulturu

Anketirani građani Kantona Sarajevo su dali slijedeće rezultate: njih 62% je jako zainteresovano za tursku kulturu, 22% je jako zainteresovano, dok njih 16% nije zainteresovano.

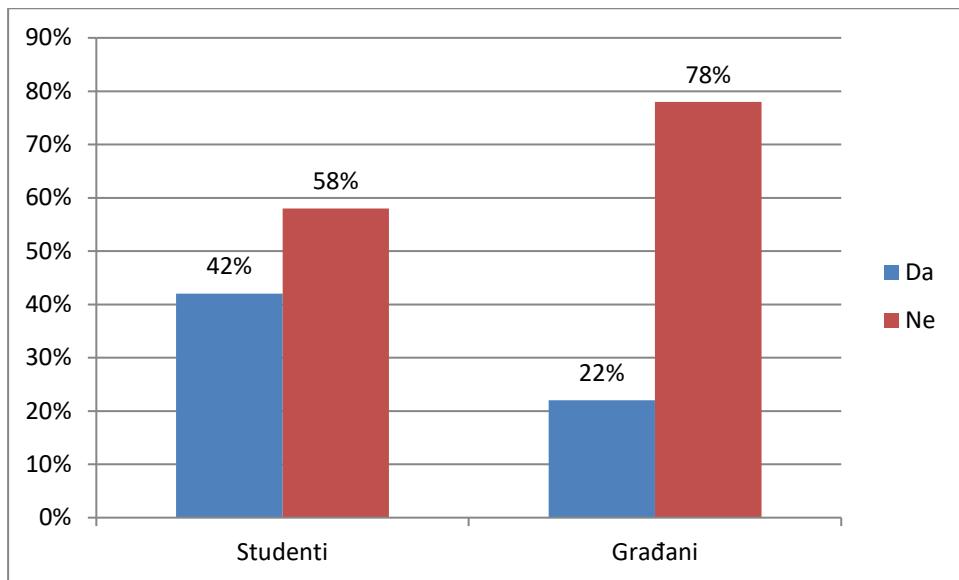
Ako usporedimo ove dvije grupe ispitanika, vidi se da je veći postotak građana jako zainteresovan za tursku kulturu u odnosu na studente, dok je manji postotak njih koji nisu zainteresovani u odnosu na studetne.

Graf 8. Polaženje kursa turskog jezika u BiH

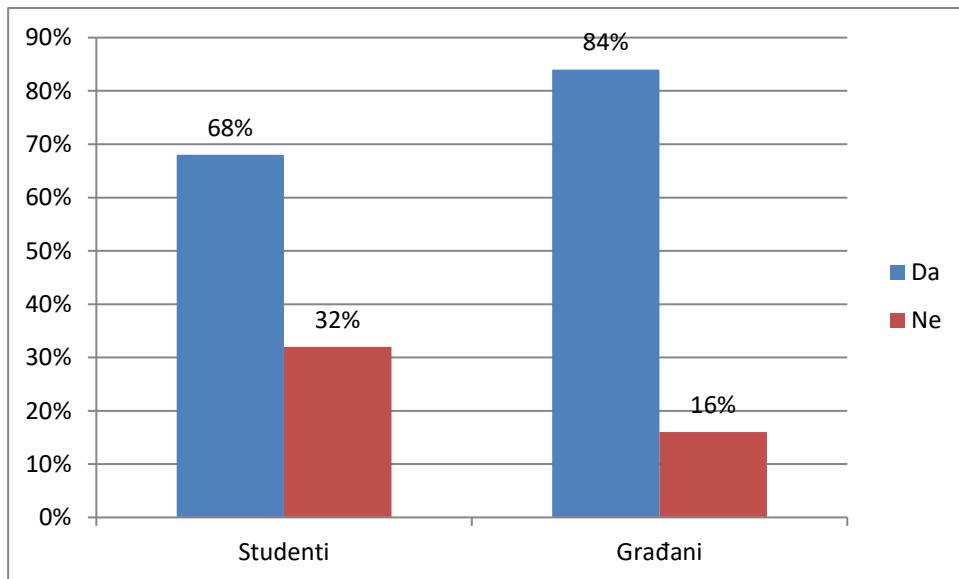
Više je građana, njih 36% koji su polazili kurs turskog jezika u odnosu na studente, njih 24%.

Slijedeće pitanje se odnosilo na to, da li bi ispitanici pohađali kurs turskog jezika kada bi imali mogućnosti.

Graf 9. Pohađanje kursa turskog jezika kada bi imali mogućnosti

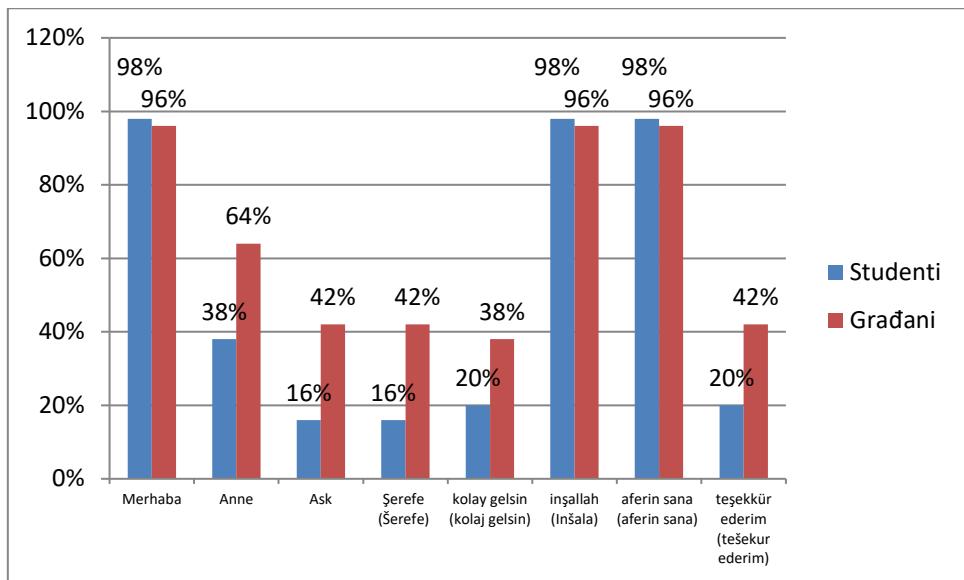
Od studenata koji u odgovorili da nisu pohađali kurs turskog jezika, njih 42% bi isti pohađali da imaju mogućnost (dovoljno novca, vremena, manja udaljenost od centra), dok bi istovremeno 22% građana isto pohađali kurs da imaju mogućnost.

Graf 10. Gledanje turskih serija

Vrsta širenja kulture je i preko filmskih programa kao i preko serija, koje većinom prati značajan broj gledaoca.

U našem istraživanju, 68% studenata prati turske serije, dok 84% građana isto prati te serije.

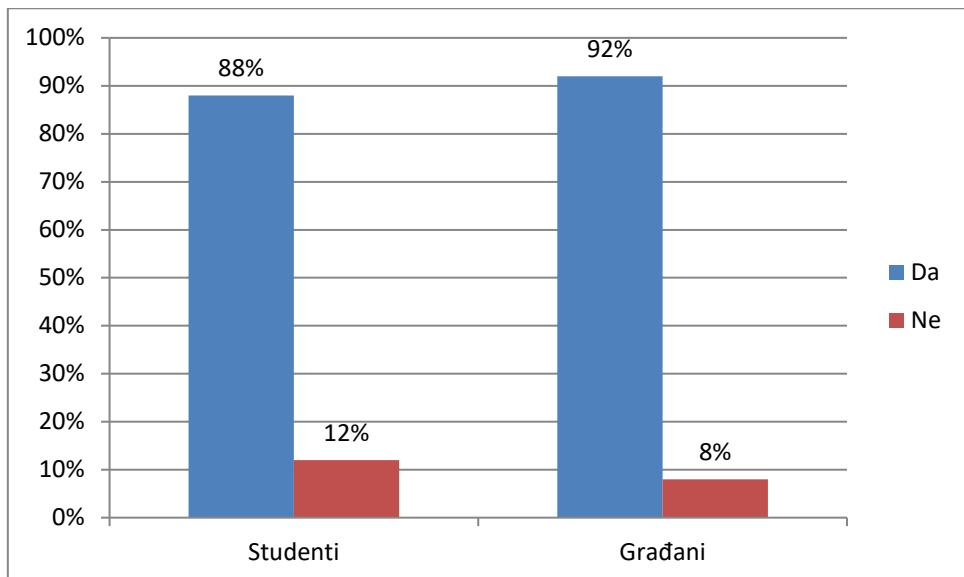

Graf 11. Poznavanje riječi iz turskog jezika

Svakodnevni pozdrav merhaba poznaje 98% studenata i 96% građana, kao i riječi inšala, aferin sana. Neke riječi, kao što je anne, ask šeref, kolaj gelsin su česte u turskim serijama, te je kod njih veće poznavanje kod građana nego kod studenata. Svakako više građana gleda turske serije u odnosu na studente.

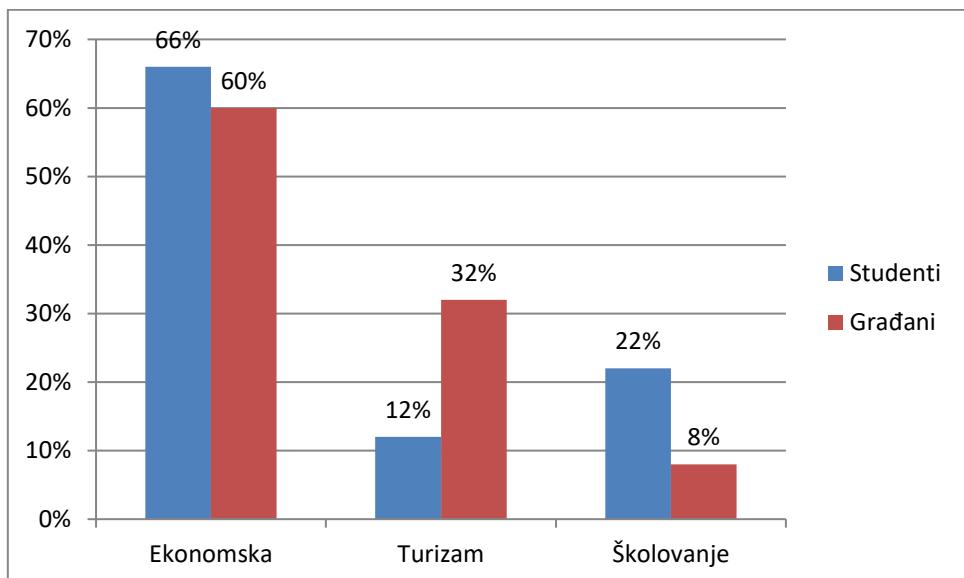
Ispitanicima su ponuđene određene turske riječi, te su upitani da li znaju za njih. Pošto je BiH multietnička država, sa više nacionalnosti, dugo godina je bila pod Turskom vlasti, kod stanovništva su se ustalile određene riječi u svakodnevnom govoru. Neke od ponuđenih riječi su u svakodnevnoj upotrebi već vijekovima na ovim prostorima kod bošnjačkog stanovnika, koji su vjernici. Zato ne čudi veoma veliko poznavanje tih riječi i kod studenata i kod građana.

U anketni upitnik nisu stavljane riječi koje se koriste u svakodnevnom govoru sva tri naroda koja su većinska u BiH, a prema vjeri su muslimani, pravoslavci i katolici.

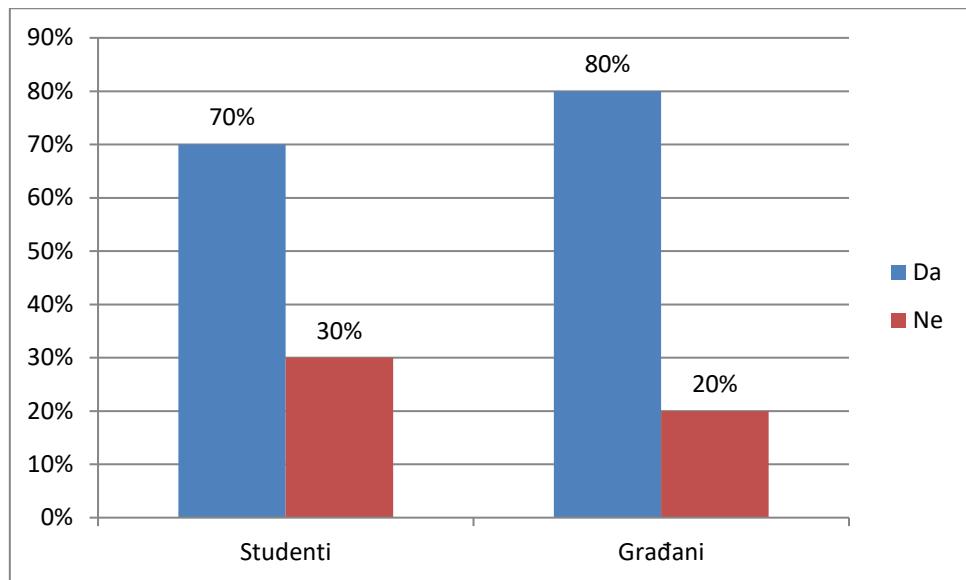
Graf 12. Razvijanje turske kulture ima prednost za državu

Većina studenata, njih 88% i građana, njih 92% smatra da razvijanje turske kulture ima koristi za državu.

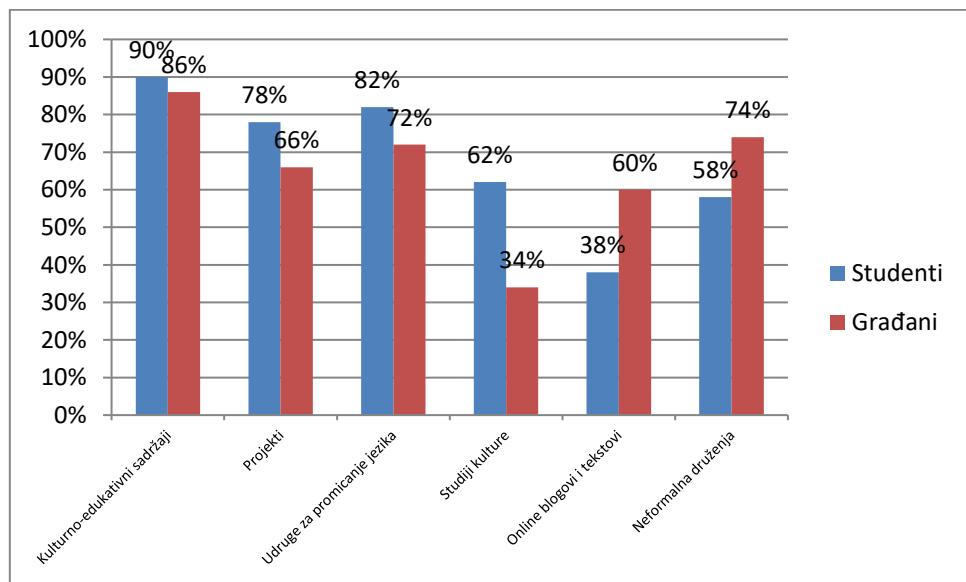
Graf 13. Vrste koristi od razvijanja turske kulture u BiH

I studenti (66%) i građani (60%) samtraju da razvijanje turske kulture ima najveće prednosti za ekonomsku korist, 12% studenata i 32% građana smatra da je ta korist vezana za turizam, dok 22% studenata i 8% građana smatra da je ta korist vezana za školovanje.

Graf 14. Stavovi ispitanika o reprezentaciji turske kulture u BiH

Da je truska kutura dovoljno reprezentativna u BiH smatra 70% studenata i 80% građana.

Graf 15. Najučinkovitiji načini primicanja kulture

Za pitanje o najučinkovitijem načinu promicanja kulture, postojala je mogućnost davanja više odgovora. Rezultati ankete su pokazali da su kulturno-edukativni sadržaji i za tuednate (90%) i za građane (86%) najučinkovitiji način. Potom slijede udruge za promicanje jezika, za 82% studenata i 72% građana, potom projekti, za 78% studenata i 66% građana. Neformalna

druženja su bili najučinkovitiji način za 74% građana i 58% studenata, studiji kulture druge države za 62% studenata i 34% građana, te online blogovi i tekstovi za 60% građana i 38% studenata.

10 ZAKLJUČAK

Generalno gledano, naši ispitanici iz obje anketirane grupe su pokazali otvorenost prema interkulturalizmu i turskoj kulturi i jeziku, što je vidljivo iz njihove želje za pohađanjem kursa turskog jezika pri čemu se 42% ispitanika iz grupe studenata izjasnilo kako bi htjeli pohađati kurs ukoliko bi imali mogućnost za to.

Većina ipitanika je upoznata sa turskim pojmovima. Vidljiva je otvorenost i pozitivan stav prema turskoj kulturi, a većina njih je prepoznala potencijalnih prednosti za BiH, koje bi došle od razvijanja turske kulture. Većina ispitanika smatra da je turska kultura dovoljno prezentovana u BiH.

Što se tiče učinkovitih načina promicanja turske kulture i jezika na našim prostorima, svaki od ponuđenih izbora bio je označen. Kulturno-edukativni događaji su najzastupljeniji, slijede neformalna druženja, a potom projekti, zavisno od grupe ispitanika. za studente su najučinkovitiji načini kulturno-edukativni sadržaji, udruge za promicanje jezika, projekti i studiji kulture, dok su građane kulturno-edukativni sadržaji, neformalna druženja,udruge za promicanje jezika, projekti i online blogovi i tekstovi.

Za unapređenje kulturnih odnosa naše države sa drugim državama, treba krenuti od ozbiljnijeg pristupa Bosne i Hercegovine kada su u pitanju diplomatija i diplomatsko-konzularna predstavništva u drugoj državi sa ljudima koji su spremni da taj posao rade na najbolji način. Ako se gleda Turska, zaposleni u predstavništvima bi morali govoriti turski jezik, a pogotovo engleski, što ipak nije slučaj kod ovih zaposlenika. Kod državničkih poslova u našoj državi, s obzirom na duboku podijeljenost unutra nje, postojanja entiteskih ministarstava, miješanja nacionalnih politika i poturanja nacionalnih interesa ispred državnih, potrebna je bolja organizovanost tih poslova. Ne stječe se utisak ni da je u samoj Turskoj mnogo bolja situacija, jer se posjete s jedne ili druge strane često svode na turističke posjete, uz priče o emocijama, podršci, ratnim stradanjima, čemu nije mesto u diplomaciji. Da se međudržavni donosi grade na ekonomskim odnosima i ekonomskoj diplomaciji (koju naša država nema), turski kapital bi češće i u većim količinama dolazio u našu državu. Ne daje se dovoljno značaja činjenici da je BiH moguće predstaviti kao ulaznicu Turskoj na tržište Evropske unije, te da bi ulaskom turskog kapitala u BiH partnerstvo Turke sa EU bilo dodatno ojačano. Potrebno je njegovati

kulturu pamćenja, ali je potrebno i graditi ekonomske odnose dviju država za ekonomski razvoj i kulturnu saradnju.

U teorijskom dijelu rada dokazana je glavna hipoteza: Kulturni instituti grade kulturne odnose s drugim zemljama i promoviraju kulturne i obrazovne proizvode i usluge zemlje.

Takođe su dokazane i pomoćne hipoteze:

- a) U većini zemalja, postoje i mnoga tijela, agencije, ministarstva, posebne interesne skupine, nevladine udruge i tvrtke, koje promoviraju kulturni identitet zemlje.
- b) U Bosni i Hercegovini su aktivnosti svih tih institucija često loše koordinirane ili koordinacija među njima uopšte ne postoji, učinci njihovih nastojanja su često ograničenog dosega.
- c) Budući da većina tih tijela, službenih i neslužbenih, nacionalnih i regionalnih, političkih i komercijalnih, obično funkcioniра samostalno a ponekad i u izolaciji, ona odašilju proturječne pa čak i kontradiktorne poruke o svojoj zemlji. Kao rezultat, o zemlji ne proizlazi skladna slika i time njezin cjelokupan ugled stoji na mjestu ili nazaduje.

11 LITERATURA

1. Anderson, Matthew Smith, 1993. The Rise of the Modern Diplomacy, London, New York, Longman,
2. Berković, Svjetlan, 2006. Diplomacija i diplomatska profesija, Denona, Zagreb,
3. Berridge, Geoff, 2004. Diplomacija :teorijaipraksa ; prevela Ksenija Jurišić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
4. Boroch, Robert, 2016., A Formal Concept of Culture in the Classification of Alfred L.Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta*. T. XXV. Vol. 2.
5. Burger, H. 1998. „Predgovor“, u: J. Habermas, Filozofski diskurs moderne, Globus, Zagreb
6. Chaubet, Francois, Martin, Laurent, 2014. Međunarodnikulturniodnosti, CLIO; Beograd,
7. Didier Grange, L’Italie et la Mediterranee (1896-1911), Ecole française de Rome, 1994, 2. tom, 15. Poglavlje.
8. Haralambos, Michael. Holborn, Martin, 2002. Sociologija: Teme i perspektive, Golden marketing, Zagreb,
9. Herder, Jochan .Gptrfied. Misli o filozofiji povijesti, tom 1,
10. Kloskovska, Antonjina. 2003. Sociologija kulture, KRUG 99. Sarajevo
11. Kuvačić, Ivan, 2004. Uvod u sociologiju, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb,
12. Malinowski, B. 1970. Naučnateorija kulture, Beograd,
13. Mimica, Aljoša, Bogdanović, Marija. 2007. Sociološki rečnik, Zavod za udžbenike, Beograd,
14. Mitić, Miodrag, 1999. Diplomatija kao delatnost, organizacija, veština, profesija, Beograd,
15. Moser, M.J. Moser, Y.W. 1993. Foreigners within the Gates, The Legations at Peking. Hong Kong and New York, Oxford University Press,
16. Musa, Irena, 2013., Kulturni identitet u vrtlogu globalizacije, Mostar,

17. Perotti, Antonio. 1995. Pledoaje za interkulturni odgoj i obrazovanje, Educa, Zagreb,
18. Ritzer, Georg. 1997. Suvremenesciologiskskateorija, Nakladnizavod Globus, Zagreb,
19. Spahić, Ibrahim, 2008. Strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini, Sarajevo,
20. Šuško, Dževada, 2016. Kulturna diplomacija u Evropi i uloga Bošnjaka, Glasnik br: 7-8,
21. Voćkić-Avdagić, Jelenka & Spahić, Besim, 2009. Aspektijavne imedijske diplomacije, Sarajevo,
22. Vukadinović, Radovan, 1989. Osnove teorije međunarodnih odnosa i vanjske politike, Školska knjiga, Zagreb,
23. Vukadinović, Radovan, 2004. Međunarodni politički odnosi; Politička Kultura, Zagreb,
24. Melissen, Jan, 2005. The New Public Diplomacy: between theory and practice. Soft power in international relations, London, Palgrave MacMillan,
25. Rosenberg Emily S., 1982. Spreading the american dream. American economic and cultural expansion 1980-1945, New York, Hill and Wang,
26. Santoro, Stefano, 2003. The Cultural Penetration of fascist Italy abroad and in eastern Europe, Journal of modern Italian studies 7, br. 1,
27. Stojković, Branimir, 2002. Identitet i komunikacija, Fakultet političkih nauka, Beograd,

Biografija

Ilvana Isaković, rođena 15.08.1991. godine u Zenici. Osnovno i srednje obrazovanje završila u Zenici. Diplomirala na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu 2015. godine na Odsjeku žurnalistike. Trenutno na postdiplomskom studiju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu na Odsjeku politologije, usmjerenje Međunarodni odnosi i diplomacija. Zaposlena u Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike kao stručni saradnik za strateško planiranje u Kabinetu ministra.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 1 od 1

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Politologija – Međunarodni odnosi i diplomacija

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Ilvana Muračević

Naslov rada: Kulturna diplomatija Bosne i Hercegovine i Turske

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 68

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis